

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**Nářeční jazykové prostředky ve vybraném díle
Jindřicha Šimona Baara**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Karel Konopík

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: PhDr. Eva Pasáčková, CSc.

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 13. dubna 2015

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Rád bych poděkoval PhDr. Evě Pasáčkové, CSc., za odborné vedení mé bakalářské práce a ochotu, s níž mně při každé konzultaci sdělovala cenné rady a připomínky.

ZADÁNÍ PRÁCE

Obsah

Úvod	6
1. Útvary a formy národního jazyka.....	8
1.1 Spisovné útvary národního jazyka	8
1.2 Nespisovné útvary národního jazyka	9
1.3 Poloútvary národního jazyka	9
1.4 Běžně mluvená čeština.....	10
2. Nářečí	11
2.1 Nářeční skupina česká v užším smyslu.....	12
2.1.1 Středočeská podskupina	14
2.1.2 Jihozápadočeská podskupina	15
2.1.3 Severovýchodočeská podskupina	17
2.1.4 Jihovýchodočeská (českomoravská) podskupina	17
2.2 Nářeční skupina středomoravská (hanácká)	18
2.3 Nářeční skupina východomoravská (moravskoslovenská).....	18
2.4 Nářeční skupina slezská (lašská)	18
2.5 Nářečí polsko - českého smíšeného pruhu.....	19
3. Charakteristika a znaky chodského nářečí	20
3.1 Okrajové úseky západočeské	20
3.2 Charakteristika okrajového úseku domažlického	20
4. Základní životopisná data Jindřicha Šimona Baara	28
5. Dílo Jindřicha Šimona Baara.....	30
6. Rozbor nářečních jazykových prostředků	33
6.1 Diferenční rysy hláskoslovné.....	33
6.2 Diferenční rysy tvaroslovné.....	47
6.3 Diferenční rysy lexikální	49
Závěr.....	55
Resumé	57
Seznam literatury.....	58
Příloha č. 1	I
Příloha č. 2.....	V
Příloha č. 3.....	VI

Příloha č. 4.....VII

Úvod

I když se dnes již v málokterých rodinách mluví nářečím, stále najdeme v naší republice oblasti, kde je nářečí, alespoň u starší generace, doposud velmi živé. Sem můžeme zařadit například oblast Chodska. I zde však již dialekt společně se starší generací obyvatel pomalu vymírá. Je však ještě místo, kde bude chodské nářečí ukryto napořád a zapomenutí mu nehrozí. Tím místem jsou knihy, konkrétně díla spisovatele Jindřicha Šimona Baara. Na jazykovou analýzu nářečních jazykových prostředků v jedné z jeho literárních prací se chci zaměřit ve své bakalářské práci.

Téma „Nářeční jazykové prostředky ve vybraném díle Jindřicha Šimona Baara“ jsem si vybral, jelikož jsem - stejně jako Baar - klenečským rodákem. Pohybují se mezi lidmi, kteří spisovatele znají z vyprávění svých nejbližších. Z jejich úst také slýchávám právě takový jazyk, díky němuž Baar dokázal ještě lépe vylíčit obraz Chodska.

Ve své práci si budu všimnout nářečních prostředků všech jazykových rovin, jichž chodský spisovatel ve svém díle užil. Pokusím se zjistit, v jaké míře se tyto prostředky v díle J. Š. Baara vyskytují a do jaké míry se shodují s popisy dialektu, jak je udává odborná literatura. Porovnáním s popisem v odborné literatuře se pokusím odpovědět na otázku, zda jsou užity nářeční prostředky, které byly v autorově době běžné, nebo ty, které již běžně užívány nebyly a které autor oživil jako prostředek svého uměleckého stylu.

Budu postupovat obvyklou metodou. Provedu jazykovou analýzu nářečních jazykových prostředků užitých ve zvoleném díle. Jejím základním kritériem bude příslušnost jazykového prostředku k jazykové rovině (hláskoslovné, tvaroslovné, lexikální) a k nářečí, nářeční podskupině či nářeční skupině. Svá zjištění porovnám s popisy chodského nářečí v odborné literatuře (dobové i současné). Výskyt nářečních prostředků budu sledovat i s cílem zachytit, nakolik jich autor užívá jako prostředku typizace postav a nakolik a s jakým případným cílem se vyskytují i v řeči autorské. Proto provedu konfrontaci prostředku nářečního a prostředku spisovného. Předmětem analýzy bude povídka „Pro kravičku“ o rozsahu 70 stran, konkrétně její druhá verze.

Práce se rozděluje na dvě části.

V teoretické části stručně představím stratifikaci národního jazyka, definice pojmů a soustředím se na charakteristiku nářečí chodského. Stručnou kapitolu věnuji také Jindřichu Šimonu Baarovi, jeho životu a dílu.

V druhé části práce uvedu výsledky své analýzy včetně srovnání se závěry odborné literatury.

Všechna slova a tvary z obecné češtiny a nářečí uvádím v přepisu dle Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů českých i slovenských, jež vydala bývalá Česká akademie věd a umění v Praze roku 1951 a která jsou platná doposud.

Pro svoji práci stanovuji následující hypotézy: Předpokládám, že se v díle J. Š. Baara budou nářeční prostředky vyskytovat ve vysoké frekvenci; budou převažovat nářeční prostředky chodského nářečí; rozdíly oproti jazyku spisovnému budou především v rovině hláskoslovné; nářeční prostředky budou odpovídat nářečním popisům v odborné literatuře; nářečí se bude vyskytovat nejčastěji v promluvách postav (v přímé řeči); nářeční prostředky se uplatní jako prostředek typizace postav a prostředí v realistické próze.

Teoretická část

1. Útvary a formy národního jazyka

Pojmem národní jazyk rozumíme „*všechny regionální, sociální a funkční podoby jazyka, jež slouží příslušníkům národa k pokrytí komunikačních potřeb, a to v pohledu synchronním a diachronním; zvláštní postavení mezi nimi má spisovný jazyk, jenž má mj. i funkci národně reprezentativní*“ (Bachmannová a kol., 2002, s. 192).

Národní jazyk nemá jen jednu podobu. To znamená, že je stratifikován, tvořen útvary či varietami a polotvary (Čechová, 2000, s. 24). Jazykovým útvarem rozumíme jazykovou strukturu s jednou funkcí nebo s několika funkcemi. Přičemž funkce spisovného jazyka je sepětí významu a formy při sledování komunikačního cíle a jazyková struktura je množina vztahů mezi jazykovými jednotkami. Poloútvary jsou charakterizovány specifickým lexikem, aniž by měly vlastní strukturu v jiných jazykových rovinách (Chloupek, 1990, s. 46).

1.1 Spisovné útvary národního jazyka

Do spisovných útvarů národního jazyka řadíme spisovnou češtinu, jež je definována jako „*systém jazykových prostředků, které jsou celonárodně užívány především v psané formě a ve veřejných a oficiálních mluvených projevech.*“ Spisovná čeština plní funkci národně reprezentativní a integrační (Bachmannová a kol., 2002, s. 90).

Charakteristickým znakem spisovné češtiny je polyfunkčnost, což znamená, že prostředky jsou diferencovány a seskupují se dle toho, zda jsou hovorové, neutrální či knižní. Dalším znakem je celonárodní a celospolečenská platnost, z čehož vyplývá, že spisovná čeština není příliš územně ani sociálně omezena. V neposlední řadě patří mezi charakteristické znaky spisovné češtiny jednak funkční a stylová diferencovanost, jednak přesná kodifikace normy (Čechová, 2000, s. 24).

1.2 Nespisovné útvary národního jazyka

Mezi nespisovné útvary národního jazyka řadíme obecnou češtinu a dialekt.

Nespisovná čeština je oproti spisovné územně i sociálně diferencována. Diferenciace zesiluje nárůstem vzdálenosti oblasti od centra (Prahy), přičemž více odlišností si všímáme směrem na východ než na západ (Čechová, 2000, s. 25).

Jedním z nespisovných útvarů národního jazyka je obecná čeština. Jedná se o útvary národního jazyka interdialektického typu (je regionálně vymezitelný i teritoriálně diferencovaný), ale i typ standardu (celospolečenský útvary s vyšší komunikativní funkcí) (Chloupek, 1990, s. 54). Chápeme ji především jako výsledek nivelizace nářečí Čech, jež se dotýká všech jazykových rovin. Vývoj je dán historickými podmínkami: Praha měla integrující vliv již v 19. století, kdy byla centrem kulturního, politického, vlasteneckého, ale i hospodářského života. Proces nivelizace nářečí tak nejvíce pokročil právě ve středních Čechách (Krčmová In: Daneš, 1997, s. 165).

Mezi nejčastější charakteristické znaky obecné češtiny patří v hláskosloví např. dvojhhláska *ej* místo spisovného *i* (psaného obvykle *y*) (*novej kabát, dotejkat se, sejrová*); samohláska *í* (psaná obvykle *y*) oproti starému *é* (*dobří mlíko*); protetické *v* před počátečním *o-* (*vokno, vobilí*); v tvarosloví koncovka *-ma* v 7. p. čísla množného, jež pronikla již od 17. století ke všem skloňovacím typům (těma *nejlepšíma výkonama, s ženama, dobrýma vlastnostma*) (Bachmannová a kol., 2002, s. 82).

Do nespisovných útvarů národního jazyka patří samozřejmě i dialekt, kterému se budeme věnovat podrobněji v samostatné kapitole. Zde uvedeme jen charakteristické znaky tradičního teritoriálního dialektu, jimiž je vymezován jako útvary národního jazyka. Jsou to: teritoriální omezenost, užívání k běžnému mluvenému dorozumívání zejména v soukromých projevech, stylová plochost a přísná normovanost (Chloupek, 1990, s. 51).

1.3 Poloútvary národního jazyka

Pro dorozumívání můžeme používat specifické lexikální, případně frazeologické vrstvy. Stručně je můžeme označit za nestrukturní poloútvary národního jazyka, za sociálně podmíněné mluvy (Chloupek, 1990, s. 57).

Jedním z poloútvarů národního jazyka je slang. Jedná se o „mluvu lidí stejného zájmového nebo pracovního prostředí s charakteristickými (zpravidla expresivními)

výrazy“ (Bachmannová a kol., 2002, s. 491). Můžeme mluvit o celé řadě slangů, např. o slangu studentském, vojenském či sportovním.

Lexikální prostředky slangu dále dělíme na profesionalismy a slangismy. Profesionalismy jsou „*nespisovné názvy terminologické povahy motivované důvody věcnými, zejména snahou o výrazovou úspornost, jednoznačnost a mobilnost v mluvené komunikaci; jsou nociónální a jen omezeně mají synonyma.*“ Slangismy představují „*nespisovné názvy příznakové citově, expresivně, je u nich patrná motivace zvýraznit výjimečnost prostředí i aktivitu mluvčího i jeho osobního vztahu k nim*“ (Bachmannová a kol., 2002, s. 405).

Řadit sem můžeme také argot, který zahrnuje vlastní výrazivo vrstev společensky izolovaných, sociálně vyřazených (vězni, zloději, prostitutky, žebráci) (Čechová, 2000, s. 26).

1.4 Běžně mluvená čeština

Někteří autoři vymezují také běžně mluvenou češtinu. Běžná mluva není stabilní varietou národního jazyka s vlastním hláskoslovím, tvaroslovím, skladbou nebo slovní zásobou. Jedná se o podobu jazyka, jež se používá v nepřipravené a nijak nestylizované soukromé komunikaci.

Dle těchto badatelů má běžně mluvená čeština svoji normu, která je ovšem vymezována negativně: především tím, že nezahrnuje jazykové prostředky knižní a prostředky charakteristické pro psané projevy (Krčmová In: Daneš, 1997, s. 162).

2. Nářečí

„Nářečí obecně znamená jednu strukturní varietu ve vztahu k jiné nebo dílčí jazykový útvar ve vztahu k vyššímu celku“ (Chloupek, 1990, s. 51).

I přes značný vývojový pohyb, který můžeme pozorovat v nářečích, se jeví základní rozvržení teritoriálních nářečí na českém jazykovém území doposud zřetelně. Zejména ve východních částech území můžeme dobře sledovat hierarchickou stupnici nářečního členění, a to od jednotlivých místních nářečí, přes podskupiny až k velkým skupinám nářečí (Bělič, 1972, s. 11).

Pojmem nářeční skupina se v zeměpisném třídění nářečí národního jazyka myslí nářeční seskupení nejvyššího řádu. Je vnitřně diferencované a se závaznými shodnými znaky, pomocí nichž se odlišuje od jiné nářeční skupiny. Diferenčními znaky nářečních skupin jsou výsledky rozdílného vývoje samohlásek *y* (*mlýn*, *staryj*), z části také *i* (*sítka*) a *ú* (dnes spisovně *ou*, například *nesou*, *mouka*). Vydělují se tak nářeční skupiny, ve kterých došlo k diftongizaci *y*>*ej* (zčásti *i*>*ej*) a *ú*>*ou*, případně k následné změně *ej*>*é* a *ou*>*ó*. Dále se vymezují nářeční skupiny, v nichž zůstávají původní samohlásky *y* a *ú* uchovány, případně podléhají krácení a mění se v *y* a *u* (Bachmannová a kol., 2002, s. 392).

Rozlišujeme čtyři základní nářeční skupiny (makrodialekty): česká nářečí v užším smyslu, středomoravská, východomoravská a slezská (Bachmannová a kol., 2002, s. 392). Bělič (1981, s. 69) se věnuje ještě jedné nářeční skupině, a sice nářečí polsko-českého smíšeného pruhu.

Každá nářeční skupina se dále dělí na menší podskupiny, dále každá podskupina na úseky (typy) a každý tento úsek na nářečí jednotlivých lokalit (mikrodialekty) (Bachmannová a kol., 2002, s. 392-393). Ve starších dialektologiích se označují jako různorečí (Bělič, 1972, s. 11).

V následující kapitole se zevrubněji zaměříme na charakteristiku nářeční skupiny české v užším smyslu. V rámci této skupiny si budeme také všimnout typických znaků jednotlivých podskupin, protože se v mnoha případech mohou shodovat s podskupinou jihozápadočeskou, do které řadíme i chodské nářečí. Veškeré charakteristické znaky v této kapitole uvádíme z Běličovy publikace o nářečích (Bělič, 1972).

Další skupiny již nebudeme podrobněji popisovat, neboť to není předmětem naší práce.

2.1 Nářeční skupina česká v užším smyslu

Zaujímá převážnou část celého jazykového území. Jedná se zhruba o území Čech a v pomezí jihozápadní části Moravy.

Vyznačuje se střidnicemi *ej* a *ou* (*starej, mlejn, sejtko, mouka*).

Uvnitř této skupiny se vymezují podskupiny: středočeská, jihozápadočeská, severovýchodočeská, jihovýchodočeská (Bachmannová a kol., 2002, s. 393).

Diferenční rysy hláskoslovné:

- Inventář souhlásek je týž jako ve spisovné češtině.
- Inventář krátkých samohlásek má stejně jako ve spisovné češtině pět členů *a, e, i, o, u*, tj. neexistuje foném *y*; v souboru dlouhých samohlásek jednoduchých *á, é, í, ó, ú* a dva dvojhlaskové fonémy *ej* a *ou*.
- Měkké *t', d', ň* (proti *t, d, n*) se vyskytuje pouze před střidnicemi za staré *i* a bývalé *ě*, např. *t'icho, šteňe, d'eti*; *ň* je za předhistorickou skupinu *nj* například *kúň, víuňe*.
- Za dřívější tvrdé a netvrde *l* je pouze jedno střední *l*.
- Stopy po dřívějších měkkých retnicích *p', b', m', f', v'* jsou na většině území zachovány pouze před bývalým *ě*, a to jejich rozložením ve skupiny *pj, bj, mň/mj, fj, vj*, například *pjeknej, bježet, mňesto/mjesto*.
- Nezachovaly se stopy po měkkých ostrých sykavkách, dřívější *s', z'* splynulo se *s, z*.
- Souhláska *g* se vyskytuje pouze ve slovech přejatých, protože za staré *g* je *h*.
- Dřívější *y* splynulo s *i*, např. *riba, kobila*; za dřívější *y* (též *y < i*) je *ej*, např. *strejček, starej, bejk*.
- Staré *u* se zachovalo; za staré *ú* je *ou*, například *mouka, houser*.
- Staré *e* se většinou zachovalo, například *eš'ě, ňemej, třeba*.

- Za staré *é* i za bývalé dlouhé *ě* je *í* (*i*), například *mlíko, dílka, míra, písek*.
- Staré *o* se zachovalo, například *noha, kopec, kupovat*; za dřívější *ó* je *ú* (*u*), například *kůň, rústr, hrúza*. Změnou *ó* > *ú* také *ó* existuje v českých nářečích v užším smyslu pouze s mladou délkou sekundární a ve slovech přejatých.
- Staré *a, á* po souhláskách od původu tvrdých i po měkkých a bývalých měkkých souhláskách, v případě, že nebyly podmínky pro přehlásku, je zachováno, například *vobraz, blázen, had, dávno, jahoda, játra*. Za dřívější téžeslabičnou skupinou *aj* je *ej*, například *nejdelší, dej, krejší*.
- Co se týče rozvržení dlouhých a krátkých samohlásek, vyznačuje se většina českých nářečí v užším smyslu ve shodě se spisovným jazykem délkami v případech jako *bláto, rána, práh*, v 7. p. čísla množného *váma, náma*, v infinitivech *dát, bejt, chtít*. Oproti tomu staré krátké samohlásky jsou většinou v případech jako například *drozd, břeh, had*.
- Velmi příznačná je znělostní asimilace skupiny *sh-* > *sch-* v případech jako *scháňet, na shledanou, schoda*; někdejší skupina *šč* je zjednodušena ve *šť*, například *eště, dešť*.

Diferenční rysy tvaroslovné:

- Mezi koncovkami tvrdých a měkkých typů podstatných jmen všech rodů jsou rozdíly v podstatě stejné jako ve spisovné češtině; srov. například 2. p. jednotného čísla mužského a středního rodu *sklepa, souseda, stáda x biče, pekaře, srce*, 3. p. *sklepu, stádu x biči, srci*, 1., 4., 7. p. čísla jednotného ženského rodu *žena, ženu, ženou x rúže, rúži, rúži/rúži/rúžej*, též 5. p. *ženo x rúže*.
- Podstatná jména se slovním základem končícím na *-s, -z*, jako *les, vůz, maso, železo, kosa, bříza*, na *-l*, jako *stůl, kolo, stodola*, dále podstatná jména typu *host, kořen, loket, kůlna, pekárna, Máňa, Láďa*, patří většinou k tvrdým skloňovacím typům.
- Tvary 6. a 7. pádu jednotného čísla středního a mužského rodu tvrdého sklonění přídavných jmen jsou většinou vyrovnány, například *vo starim – ze starim*. Oproti tomu u zájmen se rozdíl mezi oběma tvary častěji zachovává, například *vo tom, našom/našem × s tím/tim, našim*.

- U rodových zájmů a zejména u přídavných jmen se tvar 1. pádu množného čísla životného rodu neliší od neživotného, ženského a středního, například *ti (naše) starí*.
- V 7. pádě množného všech rodů a všech skloňovacích typů je nejběžnější koncovkou *-ma (-ama, -ema)*, například *ženama, sousedka, pekařema, růžema, staveňíma, kostma, našima/našema*.
- Sloveso „být“ má v 1. osobě jednotného čísla jako sloveso významové a sponové i jako pohyblivý osobní morfém v složených formách minulého času pouze tvar *sem*.
- Pomocné sloveso se často vynechává. Zejména v 1. osobě jednotného i množného čísla minulého času, když je osoba vyjádřena zájmenem, například *já to viděl, mi tam přišli*.
- Tvary rozkazovacího způsobu, které v 2. osobě jednotného čísla končí na *-i*, mají v 1. a 2. osobě množného čísla zakončení *-eme, -ete*, například *pomodli se, pošli – pomodlete se, pošleme*.
- Příčestí trpné má v složených výrazech výsledného stavu téměř na celém území jmenné tvary (1., 4. pád jednotného čísla středního rodu), například *je zametáno/zameteno*.
- V několika dějových příslovcích se vyskytují stopy po přechodníku přítomném, např. *fstoje, fkleče*.

2.1.1 Středočeská podskupina

Jedná se o nářeční oblast vedoucí od severozápadu směrem na jihovýchod. Sahá na severu za Mělník, Nymburk, Poděbrady, Kolín, Čáslav a Chotěboř, na jihu západ a jih téměř po Rakovník, Příbram, Milevsko a Tábor, dále za Pacov a Pelhřimov.

Právě v této podskupině nejvíce platí společná charakteristika českých nářečí. Samozřejmě existují také speciálně středočeské jevy, i ty jsou však společné alespoň s jednou ze svých sousedních podskupin. (Bělič, 1981, s. 12)

Středočeské nářečí se stalo východiskem spisovného jazyka (zahrnovalo jazykovou oblast středních Čech, v níž leží i historicky kulturní, hospodářské a politické centrum země). Stejně tak je i základem interdialektu, který se vývojem proměnil v substandard ztrácející regionální omezení - v obecnou češtinu.

Diferenční rysy hláskoslovné:

- V základech slov a v některých příponách je pravidelně *ej* za dřívější *y < i* po ostrých sykavkách. Například *cejtit, sejtko, vozejk*. Jedná se o rozdíl oproti jihozápadočeské podskupině.
- Místo původních skupin *str'-, sr'- a čr'* na počátku slov a ve složeninách je častější než v jiných oblastech *tř-*, např. *třeča, utříhnout, tříbrnej, třevo*.

Diferenční rysy tvaroslovné:

- V tvarech 2., 3. a 6. p. čísla jednotného ženského rodu tvrdého sklonění přídavných jmen a rodových zájmen zobecněla hláskoslovně náležitá koncovka genitivu *-í/-i*, např. *na tí druhí straně, s tí druhý strani*.
- V 2. osobě čísla jednotného má sloveso „být“ ve funkci spony shodně se středomoravskými a severočeskými nářečími tvar *seš*.
- V slovesných tvarech 3. osoby množného čísla převažuje sestava koncovek *-ou, -ejí, -aji* (-ejí, -ají/-ej, -aj), např. *kupujou, nesou, umňějí, prosejí, volají*.
- U sloves, jež kolísají mezi typem *maže-mazat* a *volá-volat*, se častěji než ve všech ostatních nářečích vyskytují tvary 5. třídy, např. *vorám, voráš*.
- Ve srovnání s ostatními nářečími u sloves typu *spadne – spadnout* má přičestí minulé a ještě více přičestí trpné poměrně nejčastěji podoby s *-nu-*, a to ve větším rozsahu než čeština spisovná, např. *stisknul, seknul, sliknutej, vytríhnutej, slečenej*.

2.1.2 Jihozápadočeská podskupina

Sousedí od jihu se středočeskými nářečími, na východě přesahuje do jihozápadního cípu Moravy za Třešť, Telč a Dačice.

Některé znaky jsou společné pro celou jihozápadočeskou podskupinu, některé se liší zejména v západní a východní části. Někdy se tak dočítáme

o nářečích západočeských a jihočeských (Bělič, 1981, s. 13). Nyní uvedeme znaky charakterizující celou jihozápadočeskou skupinu, znaky charakteristické pouze pro okrajovou skupinu Domažlicka uvedeme v následující kapitole.

Diferenční rysy hláskoslovné:

- Disimilace zubnic v případech typu *aj ci, zaplajte*.
- Po ostrých sykavkách zbytky *i* beze změny v *ej* v případech jako *cítit, vozík, sítko*.
- Vkládání *j* před *t', d'* v zavřených slabikách, např. *ajt', tejd'*.
- Nadměrná délka samohlásek ve slovech jako *plouh, slína, plíva, roužnout* (= rozsvítit), *poučít* (= půjčit). Také ve 2. pádě například *ze vrát, do strán*. Naopak krátkost původního *é* v infinitivu, například *nest, vest, pect*.

Diferenční rysy tvaroslovné:

- Morfologizované podoby rodinných jmen typu *Novákojc* a místních jmen typu *Horažd'ojce*. Způsobeno změnami souhlásky *v* ve spojeních *avi, ovi*. V tomto případě se jedná o úplné zanikání retroretného *v*.
- Zachování rozdílu mezi tvary 2., 3. a 6. p. jednotného čísla ženského rodu tvrdého sklonění přídavných jmen a rodových zájmen, např. *s tí druhí* (strani) X *na tej druhej* (straně).
- Nesklonné tvary přídavných jmen přivlastňovacích vyjadřují všechny pády a rody v jednotném i množném čísle. Např. *tatínkovo bratr, sestra*.
- Vyrovnání koncovky 6. p. čísla jednotného středního a mužského rodu měkkého sklonění rodových zájmen se skloněním tvrdým, např. *vo našom, vo ňom, f čom*.
- V rozkazovacím způsobu sloves typu *prosí* podoby *proš, prošte, puš', pušte*.
- V 3. p. čísla množného podstatných jmen středního a mužského rodu, částečně také ženského rodu koncovka *-om*, např. *kuřatom, chlapom, kravom*.
- V 2. osobě čísla jednotného u slovesa *být* se užívá pouze tvar *si*.

2.1.3 Severovýchodočeská podskupina

Od severu sousedí s nářečími středočeskými, stejně tak v části jihovýchodní. Na východě v úseku severně od Lanškrouna hraničí se skupinou středomoravskou (Bělič, 1981, s. 16).

Diferenční rysy hláskoslovné:

- Dvojhlaska *ej* za dřívější *y<i>i* po ostrých sykavkách shodně jako ve středočeských nářečích, např. *sejtko, cejtit, vozejk*.

Diferenční rysy tvaroslovné:

- V 3. a 6. p. čísla jednotného mužského životného rodu morfologizovaná podoba koncovky – *oj* (-ovi), např. *bratroj*.
- Nominativní tvar ve 4. p. čísla množného mužského životného, např. *hrajou si na páni, pudem na pstruzi*.
- Ve druhé osobě čísla jednotného slovesa být ve funkci spony *seš*, ve tvarech minulého času ale *-s*, např. *dals mu to?*

2.1.4 Jihovýchodočeská (českomoravská) podskupina

Tvoří poměrně úzký pás, jenž se táhne od jihozápadního pomezí bývalého svitavsko-lanškrounského německého ostrova a přerušuje jej dřívější jihlavský ostrov.

Často se tato nářečí nazývají jako českomoravská. Je tomu tak z důvodu, že nejzákladnější znaky mají společné s ostatními českými nářečími, jiné výrazné jevy je zase spojují se skupinami východnějšími (Bělič, 1981, s. 19).

Diferenční rysy hláskoslovné:

- Užívání krátkých samohlásek v případech jako *prah, rana, blato*. Dále v infinitivech *dat, ch'et, bit*.
- Disimilace *sč* v případech jako *ešče, ščípat*.

Diferenční rysy tvaroslovné:

- Totožné skloňovací koncovky tvrdých a měkkých typů podstatných jmen v druhém pádě čísla jednotného, např. *sklepa, pekařa*. Ve 3. p. *sklepu, pekařu*.

- Shodný tvar 1. p. ve 4. p. čísla množného mužského životného, např. *hrajou si na páňi, pudem na pstruzi*. Shodné se severovýchodočeskou podskupinou.
- Tvary slovesa *být* ve 2. osobě čísla jednotného shodné jako u severovýchodočeské podskupiny.

2.2 Nářeční skupina středomoravská (hanácká)

Pokrývá střední část bývalé Moravy vyjma úseky na jihozápadě a pruhu na východě. Člení se na následující podskupiny: jižní středomoravská, centrální (severní) středomoravská, západní středomoravská a východní středomoravská.

Vyznačuje se následnou změnou *ej > é, ou > ó* (*staré, mlén, móka, sétko*) (Bachmannová a kol., 2002, s. 399).

2.3 Nářeční skupina východomoravská (moravskoslovenská)

Táhne se širokým pásmem při východních hranicích České republiky. V rámci této skupiny vymezujeme tyto podskupiny: jižní podskupina východomoravských nářečí, severní (valašská) podskupina východomoravských nářečí a kopaničářská podskupina východomoravských nářečí.

Vyznačuje se uchovaným *y* (v jižní části splynulým ve výslovnosti s *i*) a *ú* (*starý, mlýn/starí, mlín, sítko, múka*) (Bachmannová a kol., 2002, s. 401).

2.4 Nářeční skupina slezská (lašská)

Je složena z těchto podskupin: jižní (moravská) podskupina slezských nářečí, západní (opavská) podskupina slezských nářečí a východní (ostravská) podskupina slezských nářečí.

Vyznačuje se uchovanými *y* a *ú*, ale zkrácenými *v y* a *u* (*stary, mlyn, muka*) (Bachmannová a kol., 2002, s. 396).

2.5 Nářečí polsko - českého smíšeného pruhu

Zvláštní postavení v komplexu českého národního jazyka zaujímá polsko-český smíšený pruh v prostoru východně od Ostravy a zhruba mezi Bohumínem a Jablunkovem (Bělič, 1972, s. 12).

3. Charakteristika a znaky chodského nářečí

Západočeská nářečí patří do velkého komplexu tzv. českých nářečí jihozápadních (Klimeš a kol., 1992, s. 67).

3.1 Okrajové úseky západočeské

Domažlicko tvoří s přílehlou částí Horšovskotýnska až po Staňkov a ves Všekary největší a zároveň nejdůležitější okrajový úsek nářečí západočeských. Základními okrajovými znaky i důslednějším zachováním nářečních znaků širšího jihozápadu se shodoval tento úsek se starobylým nářečím bývalého „ostrůvku stříbrského“ neboli „sulislavského“. Na severu končí tento okrajový pruh starého českého osídlení archaickým úsekem manětínským. Některými archaismy navazuje okolí Manětína na severozápadní Plzeňsko, jehož vesnice jako Nevřeň, Někmiř, Tatiná se řadí do archaického okrajového pruhu. Na jižním Klatovsku sem spadá ještě starobylé Strážovsko (Klimeš a kol., 1992, s. 84).

3.2 Charakteristika okrajového úseku domažlického

Rozhraničení tohoto západočeského úseku od sousedního Klatovska je dáno především hornatými a zalesněnými předěly starého sousedního okresu kdyňského, jež odděluje kotlinu klatovskou od kotliny domažlické. Jinými slovy od sebe odděluje území, na němž je kdysi živý jev na ústupu (Klatovsko), a území, na kterém jev dosud odolává (Domažlicko) (Voráč, 1976, s. 39).

V následující charakteristice hláskových a tvaroslovných změn chodského nářečí se nezaměříme jen na mluvu jedenácti historických chodských obcí (Klenčí, Postřekov, Chodov, Újezd, Draženov, Stráž, Tlumačov, Mrákov, Klíčov, Chodská Lhota a Pocinovice), ale i na širší okolí Domažlicka, včetně přílehlého Staňkovska a Horšovskotýnska. Stav nářečí staré generace v obcích, jako jsou (Bořice, Zahořany, Chrastavice, Spáňov, Milavče), byl totiž zhruba shodný jako ve výše jmenovaných obcích historických. Rozdíl můžeme spatřit pouze v intenzitě určitého znaku (Klimeš a kol., 1992, s. 84).

A právě proto, že nenalezneme žádný zásadní rozdíl mezi mluvou historického Chodska a ostatního starého osídlení na Domažlicku a přílehlém Staňkovsku, vystihoval by

tuto skutečnost přesněji název „lidová mluva“ nebo „nářečí domažlické“ (popř. domažlicko-staňkovské) než tradiční název nářečí chodské (Klimeš a kol., 1992, s. 91).

Jan František Hruška (1927, s. 104) dává za pravdu Šemberovi, jenž ve své Dialektologii z roku 1864 píše o „jednom podřečí domažlickém“. V něm je mluva Chodů nejzachovalejší a nejsvráznější, ale není a nikdy sama ani nebyla nářečím, můžeme ji nazvat pouze „podřečím“ či „různořečím“.

My pracujeme s termínem chodské nářečí, zároveň si však uvědomujeme výše zmíněný problém s vymezením (nářečí chodské, nářečí domažlické, podřečí domažlické, mluva chodských vesnic). Vycházíme z širšího pojetí. Pod pojem chodské nářečí zahrnujeme jevy popisované pro celou tuto jazykovou oblast. Ve výčtu charakteristických znaků uvádíme i jevy, v nichž se nářečí chodské shoduje s rysy podskupiny jihozápadočeské, takže o diferenčních rysech lze mluvit ve vztahu ke skupině nářečí českých v užším smyslu. Nyní si tyto rysy uvedeme.

Diferenční rysy hláskoslovné:

Ve vývoji samohlásek se chodské nářečí shoduje s širší jihozápadní oblastí, a jen v několika málo zvláštních znacích zároveň s okrajovými úseky této oblasti. Samohláskové změny se dají doložit úplnějším výčtem dokladů, což svědčí o tom, že některé jevy jsou zde ve srovnání se sousedními oblastmi mnohem zákonitější.

- Velmi nápadná je palatální výslovnost samohlásky *ä*, která se vyslovuje se hřbetem jazyka výše vyklenutým směrem k přední části tvrdého patra na rozdíl od normálního obecně českého *á*, kdy zůstane jazyk v klidové poloze. Např. *bäba*, *podmáslí*, *vomäčka*, *mäčedlo*. Nejintenzivnější je tato výslovnost na Domažlicku, objevuje se však také na Přešticku a Klatovsku (Klimeš a kol., 1992, s. 84-86).

Tohoto jevu si všimla při svém pobytu na Chodsku i Božena Němcová, dle které *a* vyslovují jako *ae*: *daem* (= dám), *maem* (= mám) (Němcová, 1951, s. 147).

- Depalatalizace 'e > a

Zejména po měkkých souhláskách je doložena pravidelněji: *čap*, *fčala*, *sršán*, *kačar*, *jahla*, *naštovice*; depalatalizace po souhlásce *l*: *lachtat* (= lehtat), *sklaňice*.

- Přehláska 'a > ě > e, ; 'á > ie > í

Je nejvýraznější z celé jihozápadočeské oblasti: *načel; nažel; zapřihnout; tříst; zípst; zíblo; dopřil si; vokřít, vokřil; smíli se*; a také *vzel* (= vzal). Hranice podoby „vzel“ leží mezi Domažlicemi a Klatovskem.

- Úženi é > í

Ve slovech jako *humřil, pršilo, držila, jídli*.

- Diftongizace í > ej po c, z, s

Není zde doposud provedena. Stále se zde říká *ještě cítit, cíha, cín, sítko, vozík, cizí*. Takto důsledně zachovávaná výslovnost má hranice dokonce až v západním Klatovsku a Přešticku (Klimeš a kol., 1992, s. 86).

- Dvojhlásky ou a ej

Pro okrajový úsek Domažlicka je charakteristická zvláštní povaha zavřené výslovnosti dvojhlásek *ou* a *ej*. Tyto dvojhlásky se zde vyslovují v různém stupni zavřenosti, což pravděpodobně svědčí o opožděném pronikání staročeské diftongizace *ú > ou* a *ý > ej* ze středočeského centra směrem ke vzdáleným jihozápadním okrajům starého českého osídlení. Výslovnost dvojhlásky *ou* se zde dosud kolísavě projevuje ve staré generaci, zejména v proudu řeči dle různého tempa mluvení od *ú* přes dvojrcholové *uu* a silně zavřené *ou* až k méně zavřenému *ou*, např. *kousíček chleba se smetanou, koupili malou chalúpku*. Východněji od krajů starého osídlení se stává tato výslovnost otevřenější: *na louce, za školou*. Této výslovnosti se přizpůsobuje i *ou* jiného původu ve jménech rodinných *Kozinouc, mlnářouc*. Stopy po nediftongizované, avšak zkrácené samohlásce *u*, se najdou ještě ve slovech *klobuk, vobluk*, jež jsou roptýlené po západočeských okrajích až na Klatovsko; na samotném Chodsku pak ještě ve slově *tulec* (= toulec na brousek). Paralelně se zde vyslovuje dvojhláska *ej* v různé zavřenosti, např. *celij suchij, zaträpenij strijček, ten je starij*. Stejně se vyslovuje i *ej* jiného původu, např. *dej to sem, stijnij*.

Místo *ou* se užívá *ú*: *klobúk, tám za tú bílú zdí, poslúžit* (Erben In: Cuřín, 1969, s. 130).

- Nadměrná dvojhlaska ou za staré ó
V případech jako *roužnout* (= rozsvítit), *poučet* (= půjčovat).
- Starobylá výslovnost slabičného r, l
U staré generace se zde vyskytovala ve větší míře než v jiných oblastech západních Čech, např. *oumisel*, *melčít*, *širšän* (= sršeň) (Klimeš a kol., 1992, s. 87).
- Redukce samohlásek i a y ve spojeních s l, r, n, ň
Např. *mlnář*, *vozl*, *pokrvadlo* (<pokryvadlo = poklice)
bl- Chodové se sami nazývají Buláky a svoji řeč bulačinou. Říkali jim tak i jiní, protože jim nezvykle znělo jejich „bul“ místo obvyklého „byl“. Muži jsou tedy Buláci, ženy Bulky, bulácká řeč či bulský kraj (Hruška a kol., 1927, s. 104).
- Redukce samohlásek ve slabikách ni, ny /ňí, ný/
Jedná se o velmi častý jev, k němuž dochází také na Klatovsku, Přešticku a Plzeňsku. Např. *špatnho*, *chasňka*, *pšence*, *sence*. Na Domažlicku také ve jménech vlastních *Lužence* (= Luženice), *Staňtice* (= Stanětice) *Radonce* (= Radonice).
- Délka samohlásek
 - Společné délky u dvojslabičných podstatných jmen rodu ženského, jako *pína* (= pěna), *plíva*, *slína*, *sáze* jsou ve staré generaci velmi časté.
Na Chodsku je také typická délka ve slově *dířče* (ze stč. diefče) - v tomto případě se jedná o slovo rodu ženského, oproti obecně českému d'efče (rod střední).
 - Zaměříme-li se na společný rys s ostatními oblastmi jihozápadočeského nářečí, můžeme poznamenat např. *kráj* ve významu „okraj“ (*na kráji lesa*).
 - Délky ve slovech *kúš* (= koš), *stúh* (= stoh), *lús* (= los, díl pozemku; J. Š. Baar Lúsy) zachyceny již jen u staré generace.
 - S širší západočeskou oblastí se shodují monologizované délky (se zavřenou výslovností) ve 2. pádě čísla množného: *ze vrät*, *dost votäv*, *do vobläk* a u jmen zvířat *telät*, *kuřät*, *housät*.

- Stará délka ve tvarech přivlastňovacích zájmen se zde stále uchovává. Například *náše, naši, váše*.
- Na rozdíl od sousedního Klatovska ve staré generaci pravidelné délky v řadových číslovkách: *šístej, sídmej, vúsmej*.
- Nejvýrazněji se však domažlický úsek odlišuje od svého sousedství délkami v infinitivu a stejně tak i v přičestí minulém typu (*h*)*umít, humíl; trpít, trpíl; volät, voläl; hořit; sedít, sedíl; křičít, křičíl; nechät, nechäli; poznät, poznäl*. Patří sem i přičestí jako *nechtíli, vorevříl, humříl, něco se d'ilo, něhdo to hukrád*. Také sem řadíme zkrácené délky: *von to sňid, najidla se* (Klimeš a kol., 1992, s. 87).

Vývoj souhlásek se shoduje s vývojem v ostatních jihozápadních oblastech. Změny se však lépe a úplněji dochovaly.

- Asimilované g

Namísto znělého g vzniklého asimilací v případech jako *gdo, gde, nigde* zde ve staré generaci stále slyšíme *hdo, hde, nihde*. V *cizích slovech g > k – bila s kruntu* (= ze statku), *aňi za kroš, kuláš*. Hranice výskytu protíná Přívozec směrem na Milavče, Radonice, Zahořany, Prapořiště a Spáňov.

- Změna d > r

Do *storoli, domažlickí porloubí, vorevřít, svarba*. Hranice výskytu probíhá od Přívozce na Milavče, Spáňov, Kout na Šumavě a Prapořiště.

- Měkké retnice ve slabikách bi a pi

Již jen ve slabikách *bi* a *pi*. Například *bjič, pjivo, holubjička, napjil se*.

- Změna souhlásky v ve spojení -avi-, -ovi-, -evi-

V případech jako *lavice > lajce, rukavice > rukajce*. Taktéž u jmen vlastních *Havlovice > Havlojce, Petrovice > Petrojce*.

- Mizí hláska v ve skupeních jako sv/zv/, kv, dv

Mizí v jistých souhláskových skupinách, například *dje, kjet, sjet, sjedek, zjedavej*.

- Protetické h

Velmi často se u staré generace vykytuje protetické h-. Např. *halmara, hud'it, humřít, hukrád, huzlík*. Zřídka také *habi, hale*. Nejzachovalejší je u místních a osobních jmen: *Houvjezdo* (= Újezd), *Houslov* (=Úsilov), *Hadam* (= Adam) (Klimeš a kol., 1992, s. 89).

- Disimilace

Skupina sč- > chč-, jako *chčestí, chčasnej*.

Skupina šč- (nezměněná v št-), jako *ščestí, ščasnej*.

Důsledněji než v ostatních oblastech se zde zachovává změna stř- > tř-: *třílet, tříhal, tříkačka*.

Společná pro celou oblast západočeskou je změna tř- > kř-: *křešně* (Voráč, 1976, s. 48-49).

Skupina šč- byla zaznamenána dříve než skupina sč-, chč- (Hruška, 1891, s. 51).

- Vkladné (epetentické) j

Vyskytuje se ve stejné frekvenci jako v ostatních oblastech západních Čech. Např. *zejd', vrajt' se*.

- Měkká disimilace mezislovních sykavých skupin

Na východní straně domažlické kotliny se nedůsledně udržuje typ jihočeské disimilace mezislovních skupin sykavkových, jako např. *Náj starej uj zemřil, z náj se žilo dobře* (Klimeš a kol., 1992, s. 89-90).

Nyní v prostém výčtu uvedeme diferenční rysy, jež jsou zaznamenány pouze v literatuře dobové. Zachytil je Hruška (1891), Němcová v roce 1848 při svém pobytu na Chodsku – zaznamenáno v Národopisných a cestopisných obrázcích z Čech (1951) a Erben v roce 1844 – zaznamenáno v Kapitolách z dějin českých nářečí (1969). Některé z těchto jevů lze nalézt i v celé jihozápadočeské nářeční podskupině, případně skupině nářečí českých v užším smyslu.

- Odpadání souhlásky g
dybych (= kdybych)
- Vynechání h - u hr, hř
řibet (= hřbet)
- Přehláska e > i
musil (= musel)
- Přehláska o > e
demů (= demů)
- Hláska n se před b, p vyslovuje jako m
Pámbů (= Pánbůh)
- Souhláska v se zaměňuje za b
Babory (= Bavyry)
- Skupina čt se vyslovuje jako št
štyry (= čtyři)
- Odsouvání hlásky v
šak (= však)
- Odsouvání hlásky d
poj (= pojd')

Diferenční rysy tvaroslovné:

- Analogická koncovka -í
V 1. p. mužského rodu podstatných jmen typu *páňi, chlapí, chlapcí, sedláci*.
- Velmi výrazné je splývání některých tvarů skloňovacích typů *růže* a *kost*, zejména v 2. p. jednotného čísla, kde nastává vyrovnání ve prospěch typu *kost*, na Chodsku ovšem se zdloženou koncovkou, jako *do lajčí* (= do lavice), *ze sencí* (= ze sednice), *do práci do Hdíňi* (= do Kdyně). K podobnému vyrovnávání dochází i v 6. p. množného čísla *na lavicech, na hraňicech*. Naproti tomu nastává vyrovnání ve prospěch typu *růže*, jako *vjece, masťe* (Klimeš a kol., 1992, s. 90).

- Analogická uniformující koncovka -om
Ve 3. p. množného čísla u typů *sviňom, kravom, husom, vjecom, lidom, dětom* pronikla tato koncovka později, u typů *chlapom, mužom* se vyskytovala odedávna (Hruška, 1891, s. 51).
- Původní koncovka -ích
Zachovává se v 6. p. množného čísla typů *hrad, had, město*. Např. *ve mlejních, na Vyhledích* (= na Výhledech), *na rameních*.
- Koncovka -ovo
Ustrnulá koncovka u přídavných jmen. Např. *na Kozinovo statku, kovářovo kobila*.
- Rodinná jména koncovka -ovic
Rodinná jména tvořená touto koncovkou mají zde hláskově obměňované místní podoby: *sousedíc, Vondrašouc, Brichtuc, Beranuc*. Proniká sem také nadřazená jihozápadní podoba na *-ojc*, např. *Mrázojc*. Podoby jako *Taurujc, Bílkujc* vznikají kontaminací s místní variantou zakončenou na *-uc*.
- Při skloňování osobního zájmena *ono* se zde zachovává tvar 4. p. čísla jednotného *je* naproti obecně českému *ho*, např. *šla pro pivo a nenese je; hdo peři nepotřeboval, ten je nedral*. Vyskytuje se také ještě na Manětínsku.
- Na Chodsku a Stříbrsku se místy ještě u předložky *z* zachoval zdvojený tvar *zez*: *zez vrat, zezvnitř, zez dvoru, zez Ďílů*. Dříve i v sousedním Plzeňsku.
- U sloves zachováno tvrdé zakončení rozkazovacího způsobu typu *nos, pros*. Nepronikly sem tedy jihozápadočeské tvary se zakončením měkkým (*noš, proš*) (Klimeš a kol., 1992, s. 91).

4. Základní životopisná data Jindřicha Šimona Baara

Jindřich Šimon Baar se narodil 7. února 1869 v Klenčí pod Čerchovem. Jeho rodným místem se stal domek nad farou, kde se říkalo „u Dolejších Holubů“. Již od dětství byl velmi nábožensky založený, což bylo z části způsobeno matčinou výchovou a z části faktem, že jeho strýc byl kněz. V Klenčí pod Čerchovem Baar vychodil obecnou školu, a protože dosahoval výborných výsledků, bylo mu učiteli doporučováno další studium (Žáček, 1948, s. 9-10).

Středoškolská studia absolvoval na Gymnáziu v Domažlicích. Studium na této škole pro něj bylo z počátku obtížné, protože se mu stýskalo po domově a byl nespokojen s ubytováním. Otec mu později zařídil nový byt, v němž Baar pobýval společně s Janem Františkem Hruškou, rodákem z Pece pod Čerchovem. Přátelství s Hruškou¹ mimo jiné kladně ovlivnilo Baarovy studijní výsledky. Již v době studia na Gymnáziu Baar projevoval značný zájem o literaturu. Do časopisu „První vzlety“, vydávaného studenty, přispíval svými prvními básněmi a články (Žáček, 1948, s. 11).

Baarovým snem bylo stát se profesorem. Jeho rodina se však potýkala s finančními problémy, a proto nebylo možné platit synovi školné a další studijní výdaje. Baar proto po maturitě vstoupil do semináře, v němž bylo studentům školné a další zaopatření poskytováno zdarma. Splnil tak přání matce, která po tom, aby její syn vstoupil do semináře, velmi toužila (Hofmeisterová, 1988, s. 25).

Během studia bohosloví Baar dále četl, psal básně a povídky. Dle slov jeho učitele: „*Měl asi již tenkrátě plán napsati později chodské povídky folkloristicky vyšperkované. Jedině v důsledku mravenčení, neúnavné píle mohl se vyplniti jeho krásný plán, často nám přátelům naznačený*“ (Šach, 1927, s. 35). Ve čtvrtém ročníku se Baar stal předsedou literárního spolku bohosloveckého „Růže Sušilova“ a také správcem české knihovny (Šach, 1927, s. 35).

Dne 17. července 1892 byl Baar v chrámu sv. Víta vysvěcen na kněze (Žáček, 1948, s. 18). Prvním místem jeho kněžského působení byla Přimda. Jednalo se o převážně německé městečko, a proto zde nebyl příliš spokojen. Dalším jeho působištěm bylo

¹ Přátelství mezi J. Š. Baarem a J. F. Hruškou, jenž se stejně jako Baar zajímal o chodské nářečí, trvalo po celý jejich společný život. Spolu s archivářem Františkem Teplým se stali autory Chodské čítanky (1927). (Hofmeisterová, 1988, s. 119)

Spálené Poříčí. Baar zde mimo jiné vykonával účetnictví ve spořitelně, nemohl se tedy příliš věnovat literární tvorbě. Následně působil ve třech dalších obcích, většinou zastupoval místního nemocného kněze. Dlouhodoběji pobýval v obci Klobuky na Slánsku (v letech 1899 – 1909). Žila s ním zde i jeho matka (Hofmeisterová, 1988, s. 28-30).

Počátkem července 1909 se Baar přestěhoval do města Ořech, kde již v minulosti přechodně působil. V roce 1919 byl na vlastní žádost pensionován. Nemocen - trpěl astmatickými záchvaty a nervozitou - se přestěhoval zpět do svého rodiště, do domu, který mu koupila matka (Žáček, 1948, s. 24-26). *„Od té chvíle, co jsem opustil rodný dům svůj, potloukám se světem, a cítím, že nejsem nikde doma. Ani fara v Klobukách, ani v Ořechu není moje. Cítil jsem všude a cítím, že mohu být z těch far vyhnán vypovězen nebo propuštěn a že bych třeba neměl pak „kam bych svou hlavu položil.“ Zcela pudově cítil jsem nepřemožitelnou touhu – mít něco „svého“, kus země, píď půdy, na kterou bych se mohl postavit a říci „to je mé“. A tak po dlouhých - dlouhých letech sedím večer v pět hodin v této malinké světničce. Na mém noha moje stojí, znám teď sílu svoji...“* (Teplý, 1926, s. 11-12).

V Klenčí pod Čerchovem započalo Baarovo nejpłodnější období, co se jeho literární tvorby týče. Zde se mohl naplno věnovat studiu svého kraje a lidu. Klenečtí obyvatelé jej přijali jako svoji autoritu. Dokládá to fakt, že byl ustanoven kronikářem obce, což byla velmi vážená funkce. Literárně zde pracoval především na kompletaci díla Chodská trilogie. Měl mnohé další plány, např. rozšířit výše zmíněné dílo o čtvrtý díl, nic se však již neuskutečnilo. 24. 10. 1925 Jindřich Šimon Baar náhle zemřel. O tři dny později byl pochován na Klenečském hřbitově jako nekorunovaný chodský král ke svým rodičům a sestře (Žáček, 1948, s. 27-30).

5. Dílo Jindřicha Šimona Baara

V kontextu české literatury řadíme J. Š. Baara mezi představitele Katolické moderny a především realismu, uměleckého směru, který je kromě jiného charakterizován užíváním jazykových prostředků z různých rovin národního jazyka, tedy i z nářečí. Tato skutečnost souvisí s jeho cílem vystihnout typické, charakteristické znaky zobrazovaného prostředí. Tematika Baarových děl ho zároveň řadí k představitelům venkovské prózy (Bartoš a kol., 1995, s. 9).

V přehledu jeho tvorby nejprve představíme náměty, které zpracoval, poté se budeme podrobněji věnovat dílům, ve kterých autor užil chodského nářečí.

První témata Baarovy tvorby tvoří problémy kněžského života². Věnoval se jim v dílech, která vznikla v jeho prvním tvůrčím období. V pozdějším věku si uvědomil jakousi námětovou omezenost a jednostrannost této tematiky. Obrátil se tak k domovu, k Chodsku, k němuž se vztahovaly také jeho dřívější literární plány. Náměty ke svým dílům tak hledal v každodenním životě svého rodného kraje (Hudíková, 1975, s. 3).

Díla, do kterých mohl autor vnést něco ze svého regionu, řadí kritici z literárněhistorického hlediska mezi vrchol jeho tvorby. Například literární kritik a historik Jaroslav Med vidí v těchto dílech Baara jako zasvěceného znalce Chodska, konkrétně jeho zvyklostí a folklóru. Toto, včetně organického využívání nářečních prvků, je dle něj v díle citlivě přítomné (Palán, 2009).

Nářečí v díle Jindřicha Šimona Baara

Mezi autorovo stěžejní dílo patří takzvaná Chodská trilogie: *Paní komisarka* (1923), *Osmáctyřicátníci* (1924) a *Lůsy* (1925). Pojednává o chodském lidu, o jeho znovuvzkříšení v době národního obrození. Hlavním motivem této trilogie je spor sedláků s německou vrchností a měšťany o lesy.

Již při sběru materiálu k tvorbě této trilogie kritici vyčítali Baarovi zájem o Boženu Němcovou, o jejímž pobytu na Chodsku se ve svém díle také zmiňuje. Tvrdili,

² Pomineme-li pokusy, jež napsal na gymnáziu či v letech seminárních, Baarova první veřejná literární práce byla posmrtná vzpomínka na svého strýce, kterou napsal do týdeníku „Posel od Čerchova“ (Šach, 1927, s. 125).

že nelze nalézt nic nového, co o ní doposud nebylo zveřejněno. Baar později těmto kritikům sebraný materiál předložil, čímž povrchní kritiku včas zažehnal. Vyskytli se také kritici, kteří tvrdili, že se dílo nebude zamlouvat z důvodu velkého množství folkloru. První čtenáři však rázem toto tvrzení odvrátili. Ocenili, že spisovatel dokázal folklor zachovat v takové míře a takto dovedným způsobem (Šach, 1927, s. 130). Baar si totiž vždy nejprve důkladně osvojil znalost prostředí, o kterém chtěl psát. Dokládá to i fakt, že například prameny k výše zmíněné Chodské trilogii sbíral dlouhých 14 let (Hofmeisterová, 1988, s. 40). Dokázal pečlivě zachovat i dobový kolorit. Jedná se tak o dílo zcela realistické. Právě realistické zachycení folkloru a života prostého chodského lidu je hlavním přínosem Chodské trilogie (Šach, 1927, s. 124).

Co se týče nářečních jazykových prostředků, jsou v díle užity zejména v rovině hláskoslovné. Jelikož se Baar snažil co nejpresněji zachytit nejen prostředí, ale co nejvíce realisticky také chodský lid, převažuje nářečí v promluvách postav.

Součástí Baarova literárního díla jsou také povídky, mezi nimi především trojice tzv. chodských povídek: „*Hanče*“, „*Pro kravičku*“ a „*Skřivánek*“.

Nejen ve své románové „Chodské trilogii“ dosahuje totiž Baar, co se týče uměleckého zformování chodského folklorního materiálu, svého uměleckého vrcholu. Dosáhl jej také právě v povídce „*Skřivánek*“, v níž k tomu především přispěla dokonalá literární stylizace chodského nářečí (Rumler In: Baar, 1957, s. 359).

Další povídka „*Pro kravičku*“ je specifická tím, že jsou známy dvě její verze. Její první verze patří mezi první chodské povídky. Verze konečná spadá mezi povídky nejmladšího data. Autorův vývoj mezi jednotlivými vydáními můžeme spatřit především v užití nářečních prostředků. V konečné verzi použil dialektických prvků mnohem více než v původním zpracování. Přesto však užívá dialektu jen tam, kde to má smysl umělecky funkční.

Děj povídky se zaměřuje na život prostého chodského lidu. Konkrétně na manžele, kteří si potřebují vydělat na kravičku – živitelku. Za penězi však musí do Bavor (Rumler In: Baar, 1957, s. 354).

Právě tuto povídku - její druhou verzi - jsem zvolil pro analýzu nářečních jazykových prostředků užitých v díle J. Š. Baara.

Mezi další povídky, ve kterých se spisovatel věnoval především popisu chodského lidu a kraje a v nichž užil místní nářeční prostředky, patří: *Chodské povídky a pohádky* (1922), *Hrnčena bába a jiné povídky* (1924), *Hu nás* (1926), *Báby a dědkové* (1927), *Rok na chodské vsi* (1930) (Hudíková, 1975, s. 6-11).

Vlastní část

6. Rozbor nářečních jazykových prostředků

V této části práce budeme analyzovat materiál, který jsme získali excerpací nářečních jazykových prostředků užitých v povídce „Pro kravičku“.

Postupujeme dle základních zvolených kritérií, a to dle jazykových rovin (hláskoslovné, tvaroslovné, lexikální). V rámci každé jazykové roviny se zaměřujeme na rozbor dokladů jednotlivých charakteristických znaků nářečí. Ty následně porovnáváme s popisem v odborné literatuře – Bělič (1972), Voráč (1976), Balhar (1992-2005). Dále zjišťujeme četnost jejich výskytu. U každého jevu uvádíme příklady, a sice v kontextu věty. Pokud je ve zkoumaném vzorku daného jevu do 10 dokladů, uvádíme všechny, v případě četnějšího výskytu uvádíme jen 10 vybraných příkladů. K práci přikládáme úplný seznam nářečních prostředků získaný excerpací, přičemž každý lexém je uveden včetně strany, na níž se nachází.

6.1 Diferenční rysy hláskoslovné

Excerpací jsme v této jazykové rovině získali soubor 632 výskytů nářečních jazykových prostředků. Nyní provedeme analýzu zjištěných jevů.

Depalatalizace 'e > a

V odborné literatuře, jež se zabývá chodským nářečím, je depalatalizace 'e > a popisována jako jev velmi frekventovaný. Nejčastěji je doložena po měkkých souhláskách. V díle však zaznamenáváme pouze jeden příklad, a to po souhlásce obojetné. Vyskytuje se v promluvě postavy, v autorské řeči jsou užity pouze výrazy spisovné, jež jsou hojně užity i v promluvách postav (*jehličí*).

Příklady:

„„Šátek na hlavu – tátovi sem koupila pěknýj šátek na krk, ha divčatom **pantle**.““

(Baar, 1957, s. 177)

Přehláska 'a > ě > e

Přehláska 'a > ě > e je v odborné literatuře uváděna jako charakteristický prostředek chodského nářečí, též jako méně výrazný prostředek jihozápadočeské oblasti. V analyzované povídce se vyskytuje ve 28 případech. V rámci tohoto znaku zaznamenáváme nejčastější výskyt lexémů *teky* (19x). Častý je také výskyt přehlásky v kořenných slabikách sloves (*vzeli*). V řeči postav vůbec nenacházíme lexémy bez této přehlásky. Naproti tomu v autorské řeči přehláska není užita.

Příklady:

„„*Hde se to v ňom jenom vzelo, jaktěživi sme neslyšeli tak pěkně se loučit,“ divili se lidé cestou ke Klenčí.*“ (Baar, 1957, s. 132)

„„*Nu sám pudu, nepudou-li kamerádi.*““ (Baar, 1957, s. 141)

„„*Ha mě bys nevzel s sebou?*““ (Baar, 1957, s. 141)

„„*Budeme jako páni, pudeme teky na svatební cestu.*““ (Baar, 1957, s. 144)

„„*To teky sme.*““ (Baar, 1957, s. 160)

„„*Hned z jera přid'ite,*“ upřímně zvala Barka.“ (Baar, 1957, s. 172)

„„*Z jera, stryjčku, hale brzy.*““ (Baar, 1957, s. 181)

„„*Depa vy ste se tu vzeli ha dopa ste?*““ (Baar, 1957, s. 186)

„„*Depa bysme ji vzeli, děvečko zlatá.*““ (Baar, 1957, s. 187)

„„*Nevím, hned ráno nežrala, hani do tlamy nevzela, jenom leží ha tůze voddyjchá.*““ (Baar, 1957, s. 193)

Zavřená výslovnost dvojhlásky ej ze starého ý

Zavřená výslovnost dvojhlásky *ej* ze starého *ý* je uváděna jako charakteristický nářeční prostředek ve všech popisech chodského nářečí. V analyzované povídce se vyskytuje v 94 případech. Jedná se tak o druhý nejvíce frekventovaný charakteristický znak. Nejčastěji se vyskytuje u sloves (*voptyj se*) a u podstatných a přídavných jmen (*stryjčku; zlaty*). V rámci daného znaku se v promluvách postav nevyskytují nenářeční výrazy. Oproti tomu v řeči autora nacházíme pouze výrazy spisovné.

Příklady:

„„Má zlatá mámo,“ ozval se Hadam, poklekl a objal rakev, „tak íčko vás vodnesou za Soutky na břitov, ha cák já **smutnyj**, **přežalostnyj** si tu počnu bez vás?““
(Baar, 1957, s. 131)

„„Ty můj **zlatyj**, ty““ (Baar, 1957, s. 141)

„„Ha dypa vyrazíme, **stryjčku?**“ ptal se nedočkavě. “ (Baar, 1957, s. 143)

„„**Každyj** den čekám huž zprávu, za **tyjden**, za štrnáct dní nejdýl. ““ (Baar, 1957, s. 143)

„„Karbánku, **voptyj se**, kam nás vede?““ (Baar, 1957, s. 152)

„„Nu, hani dyby nebyl **pěknyjší** – **milyjší** je, je nám jako bližší, je holt náš.““
(Baar, 1957, s. 161)

„„Ty vyděláme za **tyjden**. ““ (Baar, 1957, s. 169)

Redukce samohlásek i a y ve spojeních s l, r, n, ň

Redukce samohlásek i a y je v odborné literatuře uváděna jako charakteristický prostředek chodského nářečí, též jako méně výrazný prostředek jihozápadočeské oblasti. Nejtypičtější pro oblast Chodska je redukce samohlásky y u *bl* > *bul*. Právě tento příklad analyzovaného jevu je v povídce zastoupen, a to v 19 případech. U všech příkladů se tak jedná o redukci samohlásky y ve spojení s *l*. Opět se vyskytuje pouze v promluvách postav. Spisovné výrazy nacházíme pouze v autorské řeči.

Příklady:

„„**Bul** teky hodnyj, hale Babory ho zklazily. ““ (Baar, 1957, s. 130)

„„Loni sem tám **bul** na pouti. ““ (Baar, 1957, s. 141)

„„To bych **bula** potom před Bohem i lidma tvá žena – sedít doma a tebe nechát se plazit světem?““ (Baar, 1957, s. 141)

„„Hale pokuty sou velký – chytit se nesmí dát žádnýj, to by **bula** hanba.““
(Baar, 1957, s. 145)

„„Nyjlepší by **bulo** dělat pohromadě, netrhat nás. ““ (Baar, 1957, s. 148)

„„Jou – ha co **bulo** nejdivnější, slyšela sem při tom hrát naše písničky.““
(Baar, 1957, s. 159)

„„Cizo, cizo mi tám **bulo**“, potom doma naříkala si zoufale.“ (Baar, 1957, s. 168-169)

„„Ta je nová, eště loni **nebula**“, uhodla hned Barča a pomyslila si, tam zajisté že šel Hadam pracovat.“ (Baar, 1957, s. 178)

„„Haby **nezbulo** na nás, co žádnýj nechce.““ (Baar, 1957, s. 184)

„„Haby **bulo** sporo jako Pána Krista slovo!““ (Baar, 1957, s. 192)

Redukce samohlásek ve slabikách *ni, ny /ňí, ný/*

Dle odborné literatury popisující chodské nářečí se jedná o velmi častý jev. V povídce „Pro kravičku“ jej však autor užil jen třikrát, a to dvakrát v promluvách postav a jednou v autorské řeči. Ve všech případech se jedná o tentýž lexém, jenž se vyznačuje redukcí samohlásky ve slabice *ni*. V řeči autora je, vyjma uvedeného příkladu, užito pouze spisovných výrazů – ty se vyskytují i v promluvách postav – ovšem zřídka (*darebnýho*).

Příklady:

„To v **senci** kněz zpovídal babičku, a venku se zatím modlili, kdo přišli se s ní rozloučit.“
(Baar, 1957, s. 129)

„„Dopa **senci** humyje ha zamete?““ (Baar, 1957, s. 131)

„„Do masopustu budu sloužit – ha smí sem k nám do **senci** Hadam chodit?““
(Baar, 1957, s. 135)

Délka samohlásek

Odborná literatura popisuje délku samohlásek jako velmi významný diferenční rys, který je zaznamenán jak v oblasti Chodska, tak na území celého jihozápadu. V analyzované povídce se jedná o velmi častý jev. Celkem se vyskytuje v 82 případech. Ve všech se jedná o promluvu postav, v řeči autora je užito pouze spisovných výrazů. V rámci tohoto znaku zaznamenáváme nejčastější výskyt lexému *tám* (15x). Velmi častá

a typická především pro domažlický úsek je délka u slovesných tvarů - v infinitivu (*zapsát*) a přičestí minulém (*rozumila*).

Příklady:

„,Ráda, vod srdce ráda,“ slibovala nemocná, „jenom dybych na nic **nezapomíla**, slábne mi paměť...““ (Baar, 1957, s. 130)

„,Teta, prosím vás,“ protlačila se k ní vdova Hotáková, „pozdravujte **tám** mýho muže – Martina – ha povězte mu, že sme **vyhořili**.““ (Baar, 1957, s. 130)

„,Bulo jí ho líto,“ usmívali se lidé cestou z pohřbu, „tak dlouho za ní chodil, ha marně, huž dávno si jí **chtíl** vzít.““ (Baar, 1957, s. 133)

„,Nemůžu sám **vydržít**, šecker na mě padá v tý samotě.““ (Baar, 1957, s. 135)

„,To bych bula potom před Bohem i lidma tvá žena – **sedít** doma a tebe **nechát** se plazit světem?““ (Baar, 1957, s. 141)

„,Nad Postřekovem zelenyj vršík, zamračilo se, bude tam **pršít!**““ (Baar, 1957, s. 164)

„,**Přeptál** sem se.““ (Baar, 1957, s. 184)

„,Jenom dyby **nekopála**.““ (Baar, 1957, s. 185)

Asimilované g

Asimilované g je uváděno jako charakteristický prostředek ve všech popisech nářečí, a to jak pro podskupinu jihozápadočeskou, tak pro chodské nářečí. V analyzované povídce se vyskytuje ve 13 případech. Nejčastěji u zájmen a zájmenných příslovcí. V řeči postav vůbec nenacházíme lexémy bez asimilovaného g. V řeči autora se asimilované g nevyskytuje.

Příklady:

„,Ha dopa se se mnou vyvadí, dyž se **něhdy** prořeším?““ (Baar, 1957, s. 131-132)

„,**Hde** se to v ňom jenom vzelo, jaktěživi sme neslyšeli tak pěkně se loučit,“ divili se lidé cestou ke Klenčí.“ (Baar, 1957, s. 132)

„„**Hdy** chceš.““ (Baar, 1957, s. 134)

„„Nu **hdo** nechce, ten se tám nekazí,“ uhodla její myšlenky selka.“ (Baar, 1957, s. 136)

„„Hotákovi přerazili šiny vobě nohy, dodělal – chudák – **něhde** ve špitále,“ horlila Barka.“ (Baar, 1957, s. 136)

„„Ba, jako **nihdež** na světě,“ přisvědčila tiše nevěsta a vzdychla.“ (Baar, 1957, s. 138)

„„Cák se **hde** stálo?““ (Baar, 1957, s. 152)

„„Tak pěkně hrát jako **nihdyž** eště.““ (Baar, 1957, s. 159)

„„Hu nás se vám bude líbit jako **nihdež** na světě,“ zavelebila, zahorovala Barka vroucně.“ (Baar, 1957, s. 160)

„„Do **Hdýni**, jou, na prody j i vedem.““ (Baar, 1957, s. 186)

G>K

Dle odborné literatury, jež popisuje chodské nářečí, se s touto změnou setkáme u cizích slov. Literatura uvádí příklad shodný s našim. Výrazy bez této změny nacházíme pouze v řeči autora (*groš*).

Příklady:

„„Půl si necháme, ha půl prodám, haby bul ve stavení nákyj **kroš** teky.““ (Baar, 1957, s. 184)

Změna d > r

Tato změna je uváděna jako charakteristický prostředek ve všech popisech chodského nářečí. V analyzované povídce se vyskytuje ve 12 případech. Je uplatněna jak před samohláskami (*bure*), tak před znělou souhláskou (*pormásli*). V řeči postav nacházíme i lexémy bez této změny (*budem*). V řeči autora není tato změna doložena.

Příklady:

„„Vím“, přisvědčil Hadam, „šak tancovat nebudem, hale **svarbu** mít mužem.““
(Baar, 1957, s. 134)

„„**Tamtury** chodí náši do Babor,“ řekl Hadam.“ (Baar, 1957, s. 138)

„„Ne jako **tary** hu sedláka nebo na panckým dvacetník denně.““ (Baar, 1957, s. 144)

„„Dyž **tera** chceš“, svolila náhle, „tak se vobleču.““ (Baar, 1957, s. 166)

„„Tak **tera** vidíš.““ (Baar, 1957, s. 170)

„„Přidu **tera** hned ráno.““ (Baar, 1957, s. 177)

„Ha potom huž se zem **vorevře**.“ (Baar, 1957, s. 181)

„„Ba Bože, sama se těším, z kyselého mlíka, z **pormásli**, zakvidlanou, z kuclíků, z nudliček v mlíce budu vařit.““ (Baar, 1957, s. 184)

„„Tak **tera**, teta, víte co,“ zastavila se najednou u samých Domažlic na silnici Barka a vytahovala z mošny šátek a knížku.“ (Baar, 1957, s. 187-188)

„„Nemoh sem to v lese vydržít, mušil sem si vodskočit na čerstvý **pormásli**.““
(Baar, 1957, s. 192)

Měkké retnice ve slabikách **bi** a **pi**

Dle odborné literatury se nejedná o příliš častý jev. I v analyzované povídce užil autor tuto změnu pouze v jednom případě, a to v promluvě postavy. Konkrétně ve slabice *bi*. Nenářeční prostředky nalezneme poměrně hojně v řeči autora, v promluvách postav jen ojediněle (*pivo*).

Příklady:

„„Hale **nezabjilo** se tám dost našich lidí?““ (Baar, 1957, s. 136)

Změna souhlásky **v** ve spojení **-avi-**, **-ovi-**, **-eví-**

Opět užito pouze v promluvě postavy. Excerpcí jsme získali doklad, u kterého se jedná o změnu souhlásky *v* ve spojení *-avi-*. Tento příklad udává i odborná literatura

popisující chodské nářečí. V řeči autora je užito pouze nenářečních prostředků. Ty se naproti tomu vůbec nevyskytují v promluvách postav.

Příklady:

„„*Sme tu sami – tak se natáhni na tu lajc.*““ (Baar, 1957, s. 172)

Protetické h

Protetické *h* je uváděno jako charakteristický prostředek ve všech popisech nářečí, a to jak pro podskupinu jihozápadočeskou, tak pro chodské nářečí. V analyzované povídce se vyskytuje ve 247 případech. Jedná se tak o nejvíce frekventovaný charakteristický znak. Vyskytuje se u všech slovních druhů, resp. u slov plnovýznamových (*hublížila*) i neplnovýznamových (*ha*). Nejčastěji zaznamenáváme jeho výskyt ve vlastním jménu *Hadam* (73x) a příslovci *huž* (34x). V řeči postav vůbec nenacházíme lexémy bez protetického *h*. Naproti tomu v autorské řeči autor protetické *h* užívá pouze u vlastního jména *Hadam*.

Příklady:

„„*Esli sem někomu hublížila, vodpuste mi.*““ (Baar, 1957, s. 130)

„„*Ta má ne muže, hale darebáčka.*““ (Baar, 1957, s. 133)

„„*To sem se proto vdala, habych tě pustila pryč ha samotnýho?*““ (Baar, 1957, s. 141)

„„*Styjskalo se mi včera, smutek jako hora zavalil mi srdce ha tlačil mě, že sem husnout nemohla.*““ (Baar, 1957, s. 159)

„„*Cák hutratíme?*““ (Baar, 1957, s. 166)

„„*Moh by to někdo hudělat?*““ (Baar, 1957, s. 170)

„„*Zaplat' Pámbů, že huž sme tu.*““ (Baar, 1957, s. 175)

„„*I Hadam tu zdomácněl.*““ (Baar, 1957, s. 181)

Disimilace

Disimilace se v odborné literatuře dále dělí do skupin. V analyzované povídce se vyskytuje pouze disimilace skupiny *sč-* > *chč-*, u které odborná literatura uvádí příklady shodné s našimi – tedy pouze ve slově *šťěstí* a jeho derivátech. Tento znak se vyskytuje v povídce pouze třikrát a pokaždé se jedná o promluvu postav. V řeči autora nalezneme jen spisovné výrazy (*šťěstí*), jež se naproti tomu nevyskytují v promluvách postav.

Příklady:

„„*Paseky huž sou chčasně položený.*““ (Baar, 1957, s. 177)

„„*Tak Pámbů dyj chčestí.*““ (Baar, 1957, s. 188)

„„*Pámbů dyj chčestí,“ přáli hned na prahu.*“ (Baar, 1957, s. 190)

Vkladné (epetentické) j

Vyskytuje se před měkkými zubnicemi *t* a *d*. Opět se jedná o charakteristický znak, o němž se zmiňuje odborná literatura popisující chodské nářečí i nářečí jihozápadočeské. V analyzované povídce se vyskytuje vkladné *j* pětkrát před *t* a pouze jednou před *d*. Ve všech případech jde o promluvu postav. V autorské řeči je opět užito pouze spisovných výrazů.

Příklady:

„„*Zaplajt' vám tam Pámbů šecker, má zlatá mámo, co ste pro mě hudělaly, hutrpily, - šecker vaše kroky, šecker vaše roky, šecker slova, šecker znova*““ (Baar, 1957, s. 132)

„„*Dyjt' mi teky,*“ *umlouval ji Hadam, „hale co kravička, co?“*“ (Baar, 1957, s. 161)

„„*Dyjt' máme eště smutek po mámě.*““ (Baar, 1957, s. 166)

„„*Dyjt' eště Baboráky nečekáme.*““ (Baar, 1957, s. 176)

„„*Růže sem já, růže, dokajd' nemám muže.*““ (Baar, 1957, s. 176)

„„*Dodělává, zkažte pro řezníka, hajt' ji zapíchne,*“ *radil Matoušovic sedlák.*“ (Baar, 1957, s. 194)

Mizí hláska v ve skupeních jako sv/zv/, kv, dv

U našeho příkladu, jenž udává i odborná literatura, mizí hláska *v* v souhláskovém skupení *sv*. Změna je užitá pouze jednou, což značí, že se poměrně hojně vyskytují v rámci daného znaku i nenářeční výrazy, a to jak v řeči postav (*svět*), tak v promluvách autora.

Příklady:

„„*Hde je tůlik krásy na sjetě?*““ (Baar, 1957, s. 174)

Protetické v

Jedná se o znak, jenž není v odborné literatuře zařazen ani mezi charakteristické rysy chodského nářečí, ani mezi rysy nářečí jihozápadočeského. Nalezneme jej v charakteristických znacích pro nářečí česká v užším smyslu, resp. nářečí středočeská. Tato nářečí se stala základem pro vznik obecné češtiny, jež následně pronikla i do oblasti Chodska. Poměrně hojně se vyskytuje protetické *v* i v analyzované povídce, a to v 26 případech. Stejně jako protetické *h*, tak i protetické *v se* vyskytuje u všech slovních druhů, resp. u slov plnovýznamových (*vodpouštím*) i neplnovýznamových (*vo*). V řeči autora se protetické *v* nevyskytuje, je užitá pouze spisovných výrazů. Zřídka nalezneme spisovných výrazů v promluvách postav.

Příklady:

„„*Vodpouštím – vodpouštím,*““ *ani ho nenachala Konopka domluvit.*““ (Baar, 1957, s. 130)

„„*Karbánku, voptyj se, kam nás vede?*““ (Baar, 1957, s. 152)

„„*Neslyším ptáčků hlas, na vobloze se vokázal smutnyj čas.*““ (Baar, 1957, s. 158)

„„*Stála sem ha šla sem k voknu.*““ (Baar, 1957, s. 159)

„„*Dyž tera chceš,*““ *svolila náhle, „tak se vobleču.*““ (Baar, 1957, s. 166)

„„*To víš, že vomastím, dyž bude z čeho.*““ (Baar, 1957, s. 184)

„„*Ta je dojnice – se zavřenýma vočma směle kup.*““ (Baar, 1957, s. 184)

„„*Nevím, hned ráno nežrala, hani do tlamy nevzela, jenom leží ha tůze voddyjchá.*““ (Baar, 1957, s. 193)

Následující hláskoslovné diferenční rysy neřadíme mezi charakteristické pro chodské nářečí, o nichž pojednává veškerá literatura. Jsou zaznamenány pouze v dobové literatuře, a to např. od Jana Františka Hrušky v Listech filologických (1891), některé zaznamenala v roce 1848 Němcová – zaznamenáno v Národopisných a cestopisných obrázcích z Čech (1951) a v roce 1844 Erben – zaznamenáno v Kapitolách z dějin českých nářečí (1969). Vyjma přehlásku *e>i*, jež se vyskytuje i v řeči autora, se veškeré znaky vyskytují pouze v promluvách postav. V řeči autora jsou užity pouze výrazy spisovné.

Odpadání souhlásky g

Odpadání souhlásky *g* zaznamenáváme ve 26 případech.

Příklady:

„„*Ráda, vod srdce ráda,*“ *slibovala nemocná, „jenom **dybych** na nic nezapomila, slábne mi paměť...*““ (Baar, 1957, s. 130)

„„***Dopa** mi vypere? – **dopa** senci humyje ha zamete?*““ (Baar, 1957, s. 131)

„„*Ty už si ji mohla mít nastřádanou, **dybys** bula službu nosila místo demů – do záložny.*““ (Baar, 1957, s. 135)

„„*Ha **dypa** vyrazíme, stryjčku?*““ (Baar, 1957, s. 143)

„„***Dybysi** nechtila“ - podíval se na ni Hadam.*“ (Baar, 1957, s. 144)

„„*Náši se nás hani nevšimnou, **dyž** jedeme tám.*““ (Baar, 1957, s. 145)

„***Dyž** tera chceš, svolila náhle, „tak se vobleču.*““ (Baar, 1957, s. 166)

„„*I **depa!** To víš, že vomastím, **dyž** bude z čeho.*““ (Baar, 1957, s. 184)

Vynechání h - u hr, hř

Příklady:

„„*Má zlatá mámo,*“ *ozval se Hadam, poklekl a objal rakev, „tak íčko vás vodnesou za Soutky na **břítov**, ha cák já smutnyj, přežalostnyj si tu počnu bez vás?*““ (Baar, 1957, s. 131)

„„Budeš nosit maltu v putně na **řibetě** do druhýho patra i vyjš.““ (Baar, 1957, s. 144)

Přehláska e > i

K této změně řadíme i příklady uvedené u jevu „délka samohlásek“. Konkrétně se jedná o infinitivy (*vydržít*) a přičestí minulé (*vyhořili*), u nichž nejprve zaznamenáváme přehlásku *e>i* a následně dloužení. Další příklady již znovu uvádět nebudeme.

Příklady:

„ Tak prostě jako se živou matkou **musil** s ní ted' mluvit i s mrtvou.“ (Baar, 1957, s. 132)

„ Takže **musila** chtěj nechťej v duši si s nimi zazpívat.“ (Baar, 1957, s. 158)

„„Já sem si to **myslil**, nemoh sem to v lese **vydržít**.““ (Baar, 1957, s. 192)

Přehláska o > e

Celkem se v povídce vyskytuje tato změna v devíti případech.

Příklady:

„„**Demů** se mi chce, **demů**.““ (Baar, 1957, s. 161)

„„*Hadame, Hadame, hned poť **demů***.““³ (Baar, 1957, s. 193)

Hláska n se před b, p vyslovuje jako m

Příklady:

„„*Cák nevíš, jak nám v kostele **pampáter** předříkával?*““ (Baar, 1957, s. 141)

„„*Dá-li **Pámbů**, k svatýmu Václavu uvidíme Potřekovo,*“ povzdechla si ještě a už vstávala k odpolední tuře.““ (Baar, 1957, s. 156)

„„*Zaplatť **Pámbů**, že huž sme tu.*““ (Baar, 1957, s. 175)

³ Jelikož se v rámci daného znaku vyskytuje pouze lexém „demů“, nebudeme již uvádět další příklady.

„„Pochválen Pán Ježíš Kristus ha **Pámbů** požehnyj,“ zdravili hned Konopovic zdaleka.“
(Baar, 1957, s. 186)⁴

Souhláska v se zaměňuje za b

Příklady:

„„Já bych věděl, jak si pomozt,“ ozval se nesměle Hadam, „pudu do **Babor**.““ (Baar, 1957, s. 136)

„„Do **Babor!**“ vykřikla prudce Barka, „tám tě nepustím.““ (Baar, 1957, s. 136)

„„Tu hu nás všude bída bídoucí, hale tám v **Babořích** v každý vsi stojí pivovár jako tranovskij zámek, fabrika jako kostel ha komín hu ni jako věž.““ (Baar, 1957, s. 143)

Skupina čt se vyslovuje jako št

Jedná se o stejný případ jako u protetického v. Tato změna je charakteristická pro celou nářeční skupinu v užším smyslu, z níž následně pronikla do obecné češtiny.

Příklady:

„„Každýj den čekám huž zprávu, za tyjden, za **štrnáct** dní nejdýl.““ (Baar, 1957, s. 143)

„„Eště se teky pomodleme k svatýmu Kryštofu, patronu pocestných lidí, a ke **štrnácti** svatým pomocníkom.““ (Baar, 1957, s. 146)

„„**Štyry** ruce dyby si míla, potřebovali bysme je.““ (Baar, 1957, s. 177)

„„**Štyry** voči víc vidí,“ řekla si na omluvu, „muším jít, Hadama samýho mohli by napálit.““ (Baar, 1957, s. 182)

„„Na vemeno nekoukyj, hale struky počítýj, která má pět struků místo **štyry** – ta je dojnice – se zavřenýma vočma směle kup.““ (Baar, 1957, s. 184)

⁴ Jelikož se v rámci daného znaku vyskytuje dále již pouze lexém „Pámbů“, nebudeme již uvádět další příklady.

Odsouvání hlásky v

Užito ve 22 případech. Ve všech se jedná o odsouvání hlásky *v* ze skupiny *vš*. V rámci tohoto znaku zaznamenáváme nejčastější výskyt lexému *šecko* (15x). Opět se jedná o změnu charakteristickou pro celou nářeční skupinu v užším smyslu, z níž následně pronikla do obecné češtiny.

Příklady:

„„*To víte, že vyřídím, **šecko** věrně povím, jak se tu hu nás máme,*“ *slibovala vážně a horlivě stařenka.*““ (Baar, 1957, s. 130)

„„*Zaplajt' vám tam Pámbů **šecko**, má zlatá mámo, co ste pro mě hudělaly, hutrpily, - **šecky** vaše kroky, **šecky** vaše roky, **šecky** slova, **šecko** znova*““ (Baar, 1957, s. 132)

„„*Vím*“, *přisvědčil Hadam, „šak tancovat nebudem, hale svarbu mít můžem.*““ (Baar, 1957, s. 134)

„„*Tak sme tu **šichní**, ha než vyrazíme, pomodlíme se, abychom se **šichní** teky ve zdraví vrátili.*““ (Baar, 1957, s. 146)

„„*Ha zaplat' Pámbů za všecko – **šecíčko** – hale zvlášť za ty písničky – za ty nejvíc –, volala za ním Barka ze dveří.*““ (Baar, 1957, s. 172)

Odsouvání hlásky d

Celkem zaznamenáváme tento jev ve 14 případech.

Příklady:

„„***Poj** rovnou se mnou k Matoušom, pomůžeš mi vodnést truhlu.*““ (Baar, 1957, s. 142)

„„***Poj** do hospody mezi lidi.*““⁵ (Baar, 1957, s. 165)

„„***Pojme, pojme** huž,*“ *nutila Barka.*“ (Baar, 1957, s. 165)

⁵ Jelikož se v rámci daného znaku vyskytuje dále již pouze výraz „poj“, nebudeme již uvádět další příklady.

V rámci hláskoslovné roviny jsme zaznamenali 25 zjištěných jevů. Většinou lze všechny shodně charakterizovat. Nářeční prostředky jsou užity zejména v promluvách postav. V řeči autora se vyskytují jen zřídka (redukce samohlásek ve slabikách *ni, ny*; přehláska *e>i*). Naproti tomu nenářeční prostředky se u daných jevů vyskytují převážně v autorské řeči, v řeči postav jen ojediněle. Můžeme tak říci, že si autor uvědomoval charakteristické rysy těchto znaků a užil je jako jeden z charakteristických prostředků typizace postav.

6.2 Diferenční rysy tvaroslovné

Excerpcí jsme v této jazykové rovině získali soubor 13 dokladů nářečních jazykových prostředků. Nyní se zaměříme na analýzu charakteristických znaků.

Analogická koncovka -í

Opět se jedná o společný rys pro podskupinu jihozápadočeskou a pro oblast Chodska. Přestože jej literatura uvádí jako jev velmi častý, v našem souboru se nachází pouze v jednom případě, a to v řeči postav. Nenářeční prostředky se v díle nevyskytují. Je tomu tak proto, že nejsou doložena podstatná jména rodu mužského životného v nominativu plurálu.

Příklady:

„„*Budeme jako pání, pudeme teky na svatební cestu.*““ (Baar, 1957, s. 144)

Analogická uniformující koncovka -om

Analogická koncovka *-om* je uváděna jako charakteristický prostředek ve všech popisech nářečí, a to jak pro podskupinu jihozápadočeskou, tak pro chodské nářečí. Vyskytuje se, stejně jako v našem souboru, převážně u vlastních jmen. Nenářečních prostředků v rámci daného znaku není vůbec užito.

Příklady:

„„*K Heindlom nebo k Hausnerom?*“ ptali se jich Dražinovští.“ (Baar, 1957, s. 139)

„„*Poj rovnou se mnou k Matoušom, pomůžeš mi vodnést truhlu.*““ (Baar, 1957, s. 142)

„„Eště se teky pomodleme k svatýmu Kryštofu, patronu pocestných lidí, a ke štrnácti svatým **pomocníkom**.““ (Baar, 1957, s. 146)

„„Šátek na hlavu – tátovi sem koupila pěknýj šátek na krk, ha **divčatom** pantle.““ (Baar, 1957, s. 177)

Rodinná jména na -ovic

Tento charakteristický rys pro chodské nářečí se v povídce vyskytuje ve čtyřech případech. Jednou v řeči autora, dvakrát v promluvách postav. Literatura pojednávající o podskupině jihozápadočeské uvádí také pronikání přípony -ojc do oblasti Chodska. Jména tvořená touto příponou stejně jako nenářeční formu těchto jmen autor neužil.

Příklady:

„„Jen si vzpomeň na **Marušuc** stryjčka.““ (Baar, 1957, s. 136)

„„Pochválen Pán Ježíš Kristus ha Páměbů požehnyj,“ zdravili hned **Konopovic** zdaleka.“ (Baar, 1957, s. 186)

„„My sme **Konopouc** z Postřekova.““ (Baar, 1957, s. 186)

„„Ha my sme z Houvězda **Hojdouc**.““ (Baar, 1957, s. 186)

Vyrovnaní koncovky 6. p. čísla jednotného středního a mužského rodu měkkého sklonění rodových zájmen se skloněním tvrdým

O této změně pojednává odborná literatura popisující diferenční rysy pro podskupinu jihozápadočeskou. Mezi charakteristické rysy chodského nářečí ji odborná literatura neřadí. Autor ji užil pouze v jednom případě, a to v promluvě postavy. Spisovné výrazy (*v něm*) se vyskytují pouze v řeči autora.

Příklady:

„„Hde se to v **ňom** jenom vzelo, jaktěživi sme neslyšeli tak pěkně se loučit,“ divili se lidé cestou ke Klenčí.“ (Baar, 1957, s. 132)

Splývání některých tvarů skloňovacích typů *růže* a *kost*

Velmi výrazně se dle literatury projevuje splývání tvarů skloňovacích typů *růže* a *kost*. V našem případě se jedná o 2. p. čísla jednotného, kde nastává vyrovnání ve prospěch typu *kost*. Autor tento prostředek užil pouze ve třech případech, z toho ve dvou u vlastního jména. U všech se jedná o promluvu postav. Jména skloňovaná podle vzoru *růže* jsou v díle zastoupena pouze ojediněle, a to v řeči autora (*v neděli*). Vyrovnání ve prospěch typu *růže* v díle nenacházíme.

Příklady:

„„Do masopustu budu sloužit – ha smí sem k nám do **senci** Hadam chodit?““
(Baar, 1957, s. 135)

„„Snad je ženou teky do **Hdýni**.““ (Baar, 1957, s. 185)

„„Do **Hdýni**, jou, na prodj ji vedem.““ (Baar, 1957, s. 186)

V rámci roviny tvaroslovné jsme zaznamenali pět zjištěných jevů. Převážnou část lze opět shodně charakterizovat. Nářeční prostředky jsou užity pouze v promluvách postav (vyjma rodinných jmen s příponu -ovic). Naproti tomu nenářeční prostředky se u daných jevů vyskytují jen v autorské řeči. Opět tak může říci, že si autor uvědomoval charakteristické rysy těchto znaků a užil je jako jeden z charakteristických prostředků typizace postav.

6.3 Diferenční rysy lexikální

Excerpcí jsme v této jazykové rovině získali soubor 48 nářečních lexémů. Porovnáme je s výskytem v Chodském slovníku (Jindřich, 2007), pomocí něhož následně dané lexémy definujeme. Nářeční slova jsou v této jazykové rovině užita převážně v autorské řeči. Výjimku tvoří místní jména, jež uvedeme samostatně.

Bradky

„Muži zapálili si **bradky**.“ (Baar, 1957, s. 147)

bradka = krátká dýmička (Jindřich, 2007, s. 31)

Cák

Tento lexém v analyzované povídce zaznamenáváme celkem v devíti případech.

„„Stryjču, **cák** já si mám vzít?“ optal se Hadam Pastušáka.“ (Baar, 1957, s. 145)

cák = zájmeno tázací copak? (Jindřich, 2007, s. 37)

Fěrtuch

„Za ruku držela dítě a druhou rukou zvedala si **fěrtuch** k očím.“ (Baar, 1957, s. 186)

fjertuch = zástěra k ženskému kroji (Jindřich, 2007, s. 69)

Hlavatice

„Barka nosila housatům mladé kopřivy a pampelišky, zalévala **hlavatici** a skřivánci by jí zpívali nad hlavou a na každé zelené mezi smála by se na ni bílá, modrá, žlutá a jiná kvítečka.“ (Baar, 1957, s. 157)

hlavatice = sazeničky zelí (Jindřich, 2007, s. 82)

Hyjták

„Četli ji **hyjtáci** střídavě.“ (Baar, 1957, s. 153)

hyjták = besedník na návštěvě (Jindřich, 2007, s. 111)

Íčko

Také výraz „íčko“ je v povídce doložen devíti příklady.

„„Dopa mi **íčko** huvaří?““ (Baar, 1957, s. 131)

íčko = teď, nyní (Jindřich, 2007, s. 118)

Krumpolec

„Krk jí mačkali, nahmatali mozol od **krumpolce**.“ (Baar, 1957, s. 190)

krumpolec = z něm., jho ze zakřiveného dřeva (Jindřich, 2007, s. 148)

Kuclíky

„„Ba Bože, sama se těším, z kyselého mlíka, z pormásli, zakvidlanou, z **kuclíků**, z nudliček v mlíce budu vařit.““ (Baar, 1957, s. 184)

kuclíček = sražený kousek mléka, vajec, drobení (Jindřich, 2007, s. 151)

Peručinka

„*Hadam postavil ke krávě nízkou stoličku a sám usedl si na žlab k hlavě a **peručinkou** plašil s krávy dotěrné mouchy.*“ (Baar, 1957, s. 190)

peručinka = větévka chvoje (Jindřich, 2007, s. 209)

Poutadlo

„*Rozepjala klidně **poutadlo** pod krkem a nosila dál.*“ (Baar, 1957, s. 157)

poutadlo = zapinátko, špendlík (Jindřich, 2007, s. 232)

Poruštička

„*Šila **poruštičky** a prádýlko.*“ (Baar, 1957, s. 182)

poruštička = 2. součást ženského kroje, zhotovená z barevného kartounu nebo z hedvábí (Jindřich, 2007, s. 227)

Přástky

„*Slyšela kdysi v zimě na **přástkách** číst knížku.*“ (Baar, 1957, s. 153)

přás(t)ky = společné hromadné předení žen a dívek (Jindřich, 2007, s. 241)

Rozpíčky

„*Matky a ženy pekly mužům a synům na cestu „**rozpíčky**“.*“ (Baar, 1957, s. 145)

rozpíček = pečení chleba (Jindřich, 2007, s. 259)

Špendličí

„*Větve odspoda mu usýchaly, **špendličí** zpopelavělo a opadávalo, pouze vršek se ještě trochu zelenal.*“ (Baar, 1957, s. 165)

špendličí = jehličí (Jindřich, 2007, s. 301)

Třepnatý

„*Ani se nevešli do síně, někteří klečeli i po záspi, dlážděné velikými, **třepnatými** kameny, a teprve když uvnitř zazněl stříbrný hlásek zvonku, vrhnuli se dovnitř.*“ (Baar, 1957, s. 129)

třepnatyj = plochý (Jindřich, 2007, s. 316)

Voračky

„Barka zahajovala průvod o **voračkách** v masopustě.“ (Baar, 1957, s. 159)

voračky = masopustní veselí od neděle do úterka před popeleční středou
(Jindřich, 2007, s. 341)

Vrhlice

„Hluboké ticho – náhle, jak narazil mléčný proud o hliněné dno prázdné **vrhlice**, chlívem se ozval tvrdý úder a pak už tok šuměl a cvrčel nepřerušeně jako pramének.“

(Baar, 1957, s. 190)

vrhlice/krajáč = velký hrnec na mléko (Jindřich, 2007, s. 346, 144)

Zásep

„Ani se nevešli do síně, někteří klečeli i po **záspi**, dlážděné velikými, třepnatými kameny, a teprve když uvnitř zazněl stříbrný hlásek zvonku, vrhnuli se dovnitř.“ (Baar, 1957, s. 129)

zásep = zápraží (Jindřich, 2007, s. 363)

Místní jména

Nyní si uvedeme soubor 14 místních jmen, jež jsme získali excerpcí. Převážnou většinu zaznamenáváme v řeči postav, ojediněle se vyskytují i v promluvách autora.

Dražinov

„„K Heindlom nebo k Hausnerom?“ ptali se jich **Dražinovští**.“ (Baar, 1957, s. 139)

Dražinov = Draženov, stará chodská vesnice, 5 km záp. od Domažlic
(Jindřich, 2007, s. 60)

Kodovo

„„Ha tu se mi vokázalo nejdřív Postřekovo, Klenčí, **Kodovo**, Tranovo ha celý to naše domovo tám.““ (Baar, 1957, s. 159)

Kodovo = Chodov, historická obec na Chodsku (Jindřich, 2007, s. 137)

Míchov

„„Do **Míchova** – do **Míchova** letos vyrazíme,“ vykládal všude; haž do Brodu pěšky, z Brodu po železnici ha zadarmo haž do **Míchova**.““ (Baar, 1957, s. 143)

„„Povídá, že tám v **Míchově** staví jejich král.““ (Baar, 1957, s. 148)

„„To nevím – nevím, kam nás stavitel pošle z **Míchova**.““ (Baar, 1957, s. 148)

Míchov = Mnichov v Bavorsku (Jindřich, 2007, s. 172)

Potřekovo

„„Tám sme stavěli most dlouhýj jako **Postřekovo**.““ (Baar, 1957, s. 148)

„„Ha tu se mi vokázalo nejdřív **Postřekovo**, Klenčí, Kodovo, Tranovo ha celý to naše domovo tám.““ (Baar, 1957, s. 159)

Potřekovo = Postřekov, historická obec chodská, národopisně a dialektologicky nejzachovalejší místo Chodska (Jindřich, 2007, s. 172)

Tranov

„Dole pod ním leželo **Tranovo** a tmavý zámek lomikarský prokukoval řídkými korunami bezlistých lip.“ (Baar, 1957, s. 137)

„Od **Tranova** kolem paty Hrádku lukami, rovnými jako stůl.“ (Baar, 1957, s. 137)

„Jako had vytáhla se u Babylonu z čerchovských lesů do volnějšího kraje, prolezla **Tranovem** a Hamrem, přes pily a mlýn dostala se až k silničnímu mostu u Hory.“ (Baar, 1957, s. 138)

„„Ba právě – jako **tranovskij** hrabě.““ (Baar, 1957, s. 145)

„„Ha tu se mi vokázalo nejdřív **Postřekovo**, Klenčí, Kodovo, **Tranovo** ha celý to naše domovo tám.““ (Baar, 1957, s. 159)

Tranov = Trhanov, vesnice na Chodsku (Jindřich, 2007, s. 314)

Veškeré nářeční jazykové prostředky lexikální roviny, které jsme získali pomocí excerpce, nacházíme v Chodském slovníku. Vyjma lexému *fěrtuch*, jenž je oproti

uvedenému výrazu ve slovníku (*fjetruch*) v pozměněné psané podobě, nezaznamenáváme žádné odlišnosti. V případě užití nářečních jazykových prostředků v lexikální rovině se nejedná o prostředek typizace postav. Autor jimi dotváří svůj popis prostředí. Lze se domnívat, že se snažil o zachycení těchto často užívaných lexémů a zároveň tím dosáhl dojmu autentického vyprávění.

Závěr

V této práci jsem se zabýval nářečními jazykovými prostředky v díle Jindřicha Šimona Baara. Analyzoval jsem povídku „Pro kravičku“ o rozsahu 70 stran, konkrétně její druhou verzi. Práci jsem rozdělil na dvě části. V teoretické části jsem definoval jednotlivé pojmy v rámci stratifikace národního jazyka. Dále jsem se podrobněji zaměřil na nářečí. Kapitulu jsem věnoval také Jindřichu Šimonu Baarovi, konkrétně jeho životu a dílu. Ve druhé – vlastní části – jsem se zaměřil na rozbor nářečních jazykových prostředků. Sledoval jsem četnost výskytu těchto prostředků a jejich příslušnost k jazykové rovině (hláskoslovné, tvaroslovné, lexikální). Dále jsem veškeré nářeční prostředky srovnával s popisy v odborné literatuře. V neposlední řadě jsem se také zaměřil na jejich funkční využití.

Stanovil jsem několik hypotéz. Z nich se potvrdila hypotéza vysoké frekvence nářečních prostředků užitých v povídce „Pro kravičku“. Celkem zaznamenávám výskyt 693 nářečních jazykových prostředků. Převaha chodského nářečí již není tak jednoznačná. Převážná většina zaznamenaných jevů je součástí chodského nářečí, ale zároveň je popisována jako jev charakterizující celou jihozápadočeskou podskupinu, případně nářeční skupinu českou v užším smyslu. Rozdíly oproti jazyku spisovnému jsou opravdu nejčastější v rovině hláskoslovné. Excerpcí jsem v této rovině získal index 632 nářečních jazykových prostředků u 25 zjištěných jevů. Nejfrekventovanějším jevem bylo v analyzované povídce protetické *h* (247x) s nejčastějším výskytem lexému *Hadam* (73x). Překvapivý je velmi málo častý výskyt nářečních jazykových prostředků roviny tvaroslovné. Zaznamenávám 13 dokladů těchto prostředků, a to v rámci pěti jevů. Poměrně hojný výskyt zjišťuji v rovině lexikální (48 výskytů v rámci 23 různých lexémů). Nezaznamenal jsem žádný nářeční jazykový prostředek, jehož popis bych nenalezl v odborné literatuře. Většinu z nich popisuje veškerá odborná literatura, s níž jsem v práci pracoval, objevily se však i prostředky, jež jsou zachyceny pouze v literatuře dobové. Jedná se o následující: odpadání souhlásky *g* (*dopa*), vynechání *h* - *u hr*, *hř* (*břítov*), přehláska *e > i* (*musil*), přehláska *o > e* (*demů*), hláska *n* se před *b*, *p* vyslovuje jako *m* (*Pámbů*), souhláska *v* se zaměňuje za *b* (*Babory*), skupina *čt* se vyslovuje jako *št* (*štrnácti*), odsouvání hlásky *v* (*šak*).

Myslím si, že Jindřich Šimon Baar užíval ve svém díle nářečí hned z několika důvodů. Jsou to důvody osobní, mezi které patří především jeho vztah k Chodsku a tamní mluvě. I v době, kdy působil jako kněz v okolí Prahy, byl v kontaktu se svými přáteli z Chodska. Velmi blízký vztah měl se svoji matkou, která nářečím také mluvila. Z toho plynula Baarova velmi dobrá znalost chodského nářečí z osobní zkušenosti, ale také cílevědomá snaha toto nářečí zaznamenat a zachovat. Proto i v jeho díle zaznamenávám nejen velmi častý výskyt nářečních jazykových prostředků, ale také velmi široký soubor různých změn oproti jazyku spisovnému (v rámci hláskoslovné a tvaroslovné roviny se jedná o 29 jevů). Rozhodně si autor přál, aby toto místní nářečí pokračovalo i v dalších pokoleních a napomohl tomu tak, díky svým knihám, více než značným dílem. Dále jde o důvody umělecké. Především užívá nářečí jako prostředek typizace postav. Kdyby v jeho díle používaly postavy jazyk spisovný, ztratila by povídka svoji schopnost navázat kontakt čtenáře s tehdejším prostředím. Pomocí nářečních prostředků se čtenář do díla lépe vcítí a i postavám je tím přidáno na důvěryhodnosti.

Nářečí se skutečně nejvíce objevovalo právě v promluvách postav (v přímé řeči). Platí to však pouze v rámci celkového souboru. Naopak v rovině lexikální nacházím nářeční prostředky převážně v promluvách autora (jedná se o jména místní, názvy potravin atd.). Zatímco v promluvách postav se nářeční prostředky uplatnily jako prostředek typizace postav a prostředí realistické prózy, nářeční prostředky užití v autorské řeči měly význam záměrného užití chodského nářečí s cílem zachovat ho v této podobě dalším generacím.

Resumé

The theme of this bachelor thesis is vernacular linguistic resources in selected work of Jindřich Šimon Baar. This work is divided in two main parts. The first part -theoretical part- deals with stratification of national language, dialectal groups, dialectal subgroups, Chod dialect and finally the life and work of Jindřich Šimon Baar. In this work there were defined six hypotheses. In the second part – own part – there are analyzed vernacular linguistic resources used in the selected work. The basic criterion of analysis is affiliation of linguistic resource with linguistic level, dialect, dialectal subgroup and dialectal group. These findings are compared with descriptions in the professional literature. It is also monitored use of linguistic resource in author's speech and speeches of characters. The subject of analysis is a short story called "Pro kravičku". This part also responds to specified hypotheses.

Seznam literatury

BACHMANNOVÁ, J, 2002. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 604 s. ISBN 80-70106-484-X.

BALHAR, Jan; JANČÁK, Pavel, 1992-2005. *Český jazykový atlas*. Praha: Academia, 1 atlas (6 v.). ISBN 978-802-0019-677.

BAAR, Jindřich Šimon, 1957. *Hanče, Pro kravičku, Skřivánek*. Praha: Československý spisovatel, 359 s.

BAAR, J. Š., J. F. HRUŠKA a F. TEPLÝ, 1927. *Chodská čítanka*. Vyškov na Moravě: F. Obzina, 310 s.

BARTOŠ, Josef; KOVÁŘOVÁ, Stanislava; TRAPL, Miloš, 1995. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: ALDA. ISBN 80-85600-39-0.

BĚLIČ, Jaromír, 1972. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 463 s.

BĚLIČ, Jaromír, 1981. *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha: Univerzita Karlova, 98 s.

CURÍN, František, 1969. *Kapitoly z dějin českých nářečí a místních a pomístních jmen*. Praha: Universita Karlova, 150 s.

ČECHOVÁ, Marie, 2000. *Čeština, řeč a jazyk . 2., přepracované vyd.* Praha: ISV, 407 p. ISBN 80-858-6657-9.

DANEŠ, František, 1997. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 292 s. ISBN 80-200-0617-6.

HOFMEISTEROVÁ, Božena, 1988. *Okouzlený milenec Chodska*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 136 s.

HRUŠKA, Jan František, 1891. *O hláskosloví chodském*. Listy filologické, roč. 18, s. 30-58. ISSN 0024-4457.

HUDÍKOVÁ, Helena, 1975. *Jindřich Šimon Baar: bibliografie*. Plzeň: knihovna města Plzně, 14 s.

JINDŘICH, Jindřich, 2007. *Chodský slovník*. Vyd. 1. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 383 s. ISBN 978-80-86944-17-3.

KLIMEŠ, Lumír a kol, 1992. *Západočeská vlastivěda*. 1. vyd. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 269 s. ISBN 80-708-8059-7.

NĚMCOVÁ, Božena, 1951. *Národopisné a cestopisné obrázky z Čech*. Praha: Československý spisovatel, 231 s.

ŠACH, Josef, 1927. *J. Š. Baar v zrcadle vzpomínek*. Nákladem vlastním, Hradec Králové, 182 s.

TEPLÝ, František, 1926. *J. Š. Baar a Chodové*. Vyškov na Moravě: F. Obzina, 76 s.

VORÁČ, Jaroslav, 1976. *Česká nářečí jihozápadní II.: studie jazykově zeměpisná*. Praha: Academia, 188 s.

ŽÁČEK, Jaroslav, 1948. *Jindřich Š. Baar, strážný duch Chodska*. Spolek Psohlavci, Praha, 59 s.

Elektronické zdroje:

PALÁN, Aleš, 2009. Nejpopulárnější kněz-beletrista české literatury. *Katolický týdeník*. [online]. 2009, roč. 26, č. 13 [cit. 2015-01-25]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/clanky/nejpopularnejsi-knez-beletrista-ceske-literatury.html>

Příloha č. 1- Index nářečních jazykových prostředků – rovina hláskoslovná

Protetické h				Protetické v	str.	Změna d>r	str.	Přehláska 'a > ě > e	str.	Odpadání souhlásky g	str.
hublížila	130	huprášená	164	vodpuste	129	bure	134	vzel	129	dybych	130
huvaří	131	hutratíme	166	vodpouštíme	129	svarbu	134	teky	129	dyž	131
humyje	131	hajť	166	vodpouštím	130	tamtury	138	vzelo	132	dopa	131
hutrpíly	132	hužívá	166	vod	130	tary	144	teky	135	dopa	131
hale	133,136	hutečem	168	vodnesou	131	tera	166	teky	136	dopa	131
nehutrácel	134	hutect	169	vodporný	141	tera	170	teky	141	dopa	131
huvidí	135	nehuteču	169	voba	141	tera	177	kamerádi	141	dyž	132
hudělat	135	nehudržila	169	vopravdu	140	vorevře	181	nevzel	141	dybychom	135
habyste	135	hale	170	vokaž	144	pormáslí	184	teky	144	dybys	135
hu	138	haž	170	vo	149	tera	187	teky	145	dypa	143
husmyslil	141	hukrád	170	voptyj	152	pormáslí	192	teky	146	dybysi	144
haž	141	hudělat	170	vobloze	158	pormáslí	193	teky	159	dyž	145
hu	141	hujelo	171	vokázal	158	12x	teky	159	dyby	161	
haž	141	hu	173	voknu	159		teky	160	dyž	166	
habych	141	hajť	175	vokázalo	159		teky	161	dybych	169	
hu	143	hale	175	voveselit	166		teky	165	dybych	187	
hale	143	haž	176	vobleču	166		jera	172	dyž	184	
haž	145	haž	176	vorevře	181		teky	175	dyby	185	
hani	145	hu	176	voči	182		teky	180	depa	8x	
haž	147	habyste	177	vomastím	184		jera	181	26x		
huvidíte	147	hale	181	vočma	184		teky	184			
humučení	153	habysme	184	vodchovál	187		teky	185			
huvidíš	156	hale	181	vošidí	188		vzeli	186			
huvidíme	156	houkrop	184	vokaž	191		vzeli	187			
houvej	158	haby	11x	vodskočit	192	teky	188				
husnoula	159	huž	34x	voddychá	193	teky	188				
husnout	159	ha	68x	26x		teky	191				
hu	159	Houvězd	3x				nevzela	193			
hučit	160	Hadam	73x		< 247x						
						28x					

Zavřená výslovnost dvojhlásky <i>ej</i> ze starého <i>y</i>								Přehláska <i>e>i</i>	str.	Přehláska <i>o>e</i>	str.	Redukce samohlásek <i>i</i> a <i>y</i> ve spojeních <i>s l,</i> <i>r</i>	str.
smutnyj	131	tranovskyj	145	koukyj	161	dyjte	187	musil	132	demů	133	bulo	133
přežalostnyj	131	stryjčku	145	každyj	161	pryj	187	musila	158	demů	135	bul	133
hloupyj	133	žádnýj	145	milyjší	161	milyj	187	myslil	192	demů	161	bul	140
myjt	133	svatyjm	146	koukyj	165	staryj	188	3x		demů	161	bul	141
styjskat	133	vysokyj	147	styjská	169	dyj	188			demů	169	bula	141
tvrdyj	134	nyjlepší	147	byjt	169	stryjčku	188			demů	171	bula	141
hodnyj	134	dlouhyj	148	tyjden	169	stryjčkem	188			demů	176	bula	145
hodnyj	135	ňákyj	148	zlatyj	175	jistyjch	188	Odsouvání hlásky <i>d</i>	str.	demů	193	bulo	148
byjt	136	dobryj	148	byjt	175	byjt	188	poj	133	demů	195	bulo	159
stryjčka	135	pryj	148	německyj	175	počkyj	188	poj	133	9x		bulo	159
ponyjprv	137	dobryj	149	stryjčkovi	176	styjská	189	poj	133			bulo	168
celyj	139	voptyj	152	pěknyj	177	dyj	190	pojme	137			bula	169
bílyj	140	stryjčku	153	neptyjte	177	ponyjprv	191	pojme	137			bula	175
zlatyj	141	koukyj	155	stryjčku	181	hodnyjch	192	poj	142			nebula	178
kryjcaru	141	byjt	155	ňákyj	183	zlyj	194	poj	151			buli	180
žádnýj	142	byjvali	157	syjra	183	stryjčka	194	poj	151			bul	184
koukyj	142	dlouhyj	157	žádnýj	184	voddyjchá	194	poj	165			nezbulo	184
jinyj	143	smutnyj	157	nekoukyj	184	stryjčka	194	poj	165			bula	191
tranovskyj	143	styjskalo	159	počítýj	184	ňákyj	195	poj	165	bulo	191		
stryjčku	143	živyjší	159	koukyj	185	takovyjch	195	poj	167	19x			
každyj	143	pěknyjší	159	pěknyjší	185	celyj	195	poj	195				
tyjden	143	koukyj	160	počkyj	185	smutnyj	196	poj	195				
kryjcarů	143	každyj	160	studenýj	186	94x		14x					
vyjš	144	pěknyjší	161	prodyj	186								

Hláška <i>n</i> se před <i>b, p</i> vyslovuje jako <i>m</i>	str.	Odsouvání hlásky <i>v</i>	str.	Redukce samohlásek <i>i, í</i> nebo <i>y, ý</i> ve slabikách <i>ní, ný, ni</i>	str.
pampáter	141	šecko	130		
pámbů	156	šecko	132	senci	129
pámbů	175	šecko	132	senci	131
pámbů	186	šecky	132	senci	135
pámbů	186	šecky	132	3x	
pámbů	187	šecko	133		
pámbů	187	šecko	134	Disimilace	str.
pámbů	189	šak	134	chčasně	177
pámbů	190	šecko	135	chčestí	188
pámbů	195	šecko	135	chčestí	190
10x		šecky	136	3x	
		šichní	146	Epentetické (vkladné) <i>j</i> před měkkými zubnicemi (<i>t', d'</i>) v zavřených slabikách	
		šichní	146		
Asimilované <i>g</i>	str.				str.
hde	132	šecičko	172	zaplajt'	132
něhdy	132	šecko	159	dyjt'	161
hdypa	133	šecko	159	dyjt'	166
hdy	134	šecko	164	dyjt'	176
něhdo	135	šecko	166	dokajd'	176
hdo	136	šecko	168	hajt'	194
něhde	136	šecko	173	6x	
nihdež	138	šecko	178		
hde	152	šecko	187		
nihdýž	159	22x			
nihdež	160				
Hdýni	185				
Hdýni	186				

13x

Vynechání <i>h</i> - u <i>hr, hř</i>	str.	Měkké retnice ve slabikách <i>bi</i> <i>a pi</i>	str.	Mizí hláska <i>v</i>	str.	<i>G>K</i>	str.	Změna souhlásky	str.
břítov	131	nezabjilo	136	sjetě	174	kroš	184	lajc	172
řibetě	144	1x		1x		1x		1x	

2x

Délka samohlásek			str.	Délka samohlásek			str.	Souhláska <i>v</i> se zaměňuje za <i>b</i>	str.
tám	129	nechtíla	144	míl	161	vtít	184	Babor	136
tám	130	nechtíla	144	pršít	164	zalíješ	184	Babor	136
nezapomíla	130	nechtíla	144	tám	165	hrčít	185	Babořích	143
míl	130	náši	145	tám	165	nekopála	185	3x	
vyhořili	130	náši	145	míli	165	tám	185		
hutrpíly	132	náši	145	chtíl	169	míli	185		
váše	132	tám	145	míl	170	vodchováł	187	Skupina <i>čt</i> se vyslovuje jako <i>št</i>	str.
chtíl	133	ptál	147	hukrád	170	prodát	187- 2x	štrnácti	146
držít	134	Dunáj	147	tám	175	náše	187	štyry	177
vydržít	135	tám	148	divčata	175	nemíli	188	štyry	182
divče	135	tám	148	chtíla	175	míla	188	štyry	184
míli	135	chtíli	149	kopát'	177	počkát	189	štrnáct	143
tám	135	stálo	151	míli	177	vydržíla	189	5x	
tám	135	stálo	151	míla	177	nemíla	191		
nechát	141	míla	159	divče	177	mušíl	192	Depalatalizace '<i>e</i> > <i>a</i>	str.
nechát	141	míla	159	zapsát	179	vydržít	192	pantle	177
trpít	141	chtíla	159	nevostál	180	náše	192	1x	
sedít	141	rozumíla	159	tám	180	stálo	193		
tám	143	náše	159	náši	180	stálo	193	celkem 632	
pivovár	143	tám	159	přeptál	184	tám	195	< 82x	

Příloha č. 2 - Index nářečních jazykových prostředků – rovina tvaroslovná

Koncovka <i>-om</i> v 3. p. množ. Č. podst.jmen muž, stř. omezeně i žen rodu	str.	Rodinná jména - koncovka - <i>ovic</i>	str.	Vyrovnaní koncovky 6. p. čísla jednotného středního a mužského rodu měkkého sklonění rodových zájmen se skloněním tvrdým	str.
Heindlom	139	Marušuc	136	v ňom	132
Hausnerom	139	Konopouc	186	1x	
Matoušom	142	Hojdouc	186		
pomocníkom	146	Konopovic	186		
divčatom	177	4x			

5x

Splývání některých tvarů skloňovacích typů <i>růže a kost</i>	str.	Analogická koncovka <i>-í</i>	str.
Hdýni	185	pání	144
Hdýni	186	1x	

2x

celkem 13

Příloha č. 3 - Index nářečních jazykových prostředků – rovina lexikální

Íčko	Cák	Bradky	Fjertuch	Hlavatice	Hyjtáci	Krumpolec	Kulcíky	Peručinka	Poutadlo
131 s.	130 s.	147 s.	186 s.	157 s.	153 s.	190 s.	184 s.	190 s.	157 s.
131 s.	131 s.								
140 s.	144 s.	Poruštíčka	Přástky	Rozpíčky	Špendlíčí	Třepnatý	Voračky	Vrhlice	Zásep
148 s.	145 s.	182 s.	153 s.	145 s.	165 s.	129 s.	159 s.	190 s.	129 s.
158 s.	152 s.								
177 s.	152 s.								
184 s.	166 s.								
187 s.	168 s.								
189 s.	193 s.								

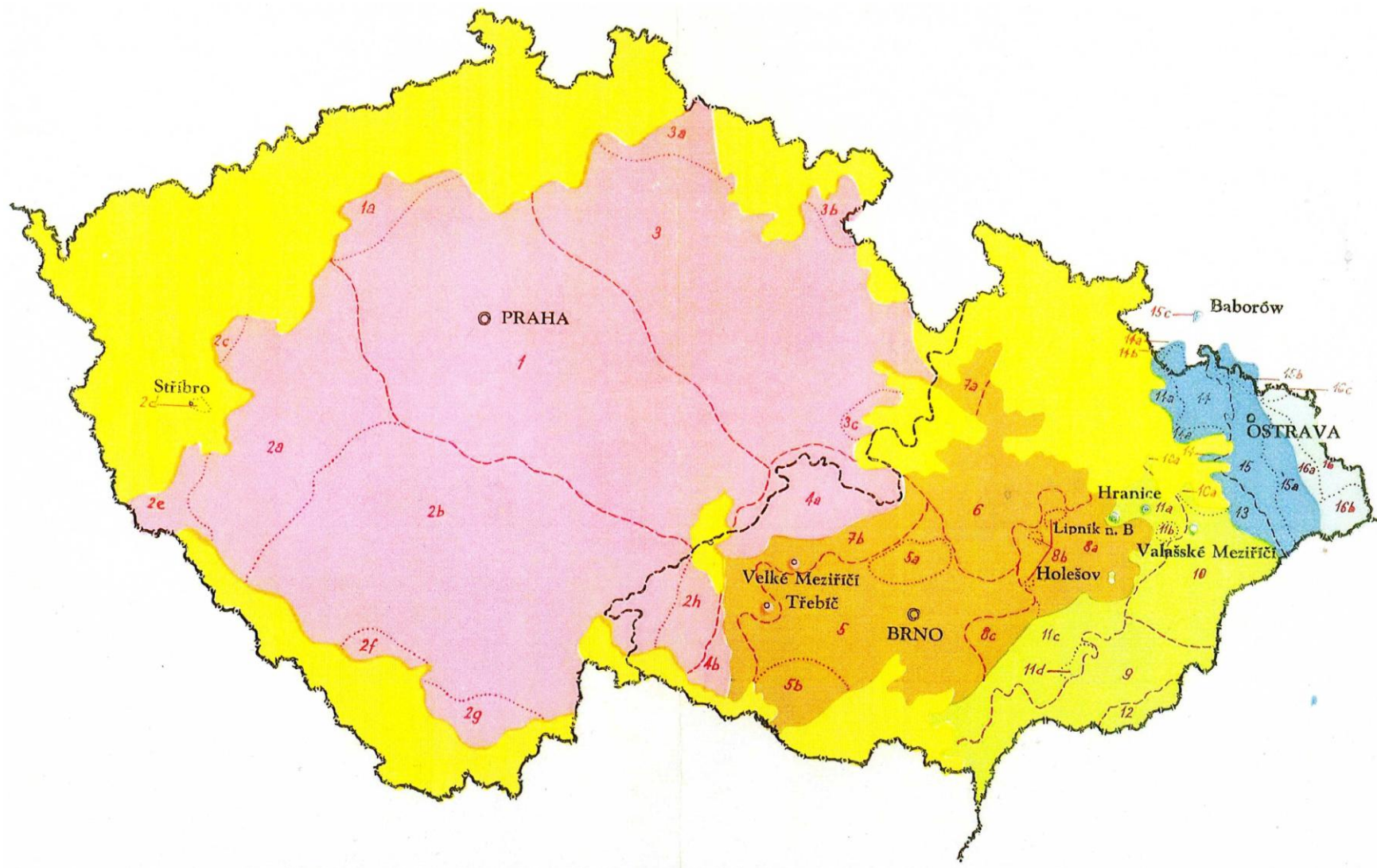
9x 9x

Kodov	Tranov	Potřekovo	Dražinov	Míchov
159 s.	137 s.	148 s.	139 s.	143 s. - 3x
1x	137 s.	159 s.	1x	148 s.
	138 s.	2x		148 s.
	145 s.			5x
	159 s.			

5x

celkem =48

Příloha č. 4 - Přehled nářečí českého jazyka

- Česká nářečí v užším smyslu**
- 1 středočeská podskupina
 - a okrajový úsek lounsko-litoměřický
 - 2 jihozápadočeská podskupina
 - a západní část
 - b východní část
 - c úsek manětínský
 - d bývalý národnostní ostrůvek stříbrský
 - e úsek domažlicko-horšovskotýnský (s nářečím chodským)
 - f úsek prachatický
 - g nářečí doudlebské
 - h úsek třeštsko-dačický
 - 3 severovýchodočeská podskupina
 - a nářečí v Podještědí a v Podkrkonoší
 - b nářečí na Náchodsku
 - c nářečí východolitoměřické
 - 4 jihovýchodočeská (českomoravská) podskupina
 - a severní úsek (žďársko-bystřický) jižní úsek
 - b (jemnický)
 - Nářečí středomoravská (hanácká)**
 - 5 jižní podskupina
 - a nářečí horské
 - b nářečí znojemské
 - 6 centrální (severní) podskupina
 - 7 západní okrajové úseky
 - a severní (zábřežský) úsek
 - b jižní (kunštátsko-moravskobudějovický) úsek
 - 8 východní středomoravská nářečí
 - a severní (kojetínsko-přerovský) úsek
 - b enklávy čuháckého nářečí
 - c jižní (slavkovsko-bučovický) úsek
 - Nářečí východomoravská**
 - 9 jižní (slovácká) podskupina
 - 10 severní (valašská) podskupina
 - a severní pomezí severní podskupiny
 - 11 západní okrajové úseky
 - a severní (hranický) úsek
 - b nářečí kelečské
 - c nářečí dolská
 - d dolský typ s dvojhláskami *ej, ou*
 - 12 kopaničářská nářečí
 - Nářečí slezská (lašská)**
 - 13 jižní (moravská) podskupina
 - 14 západní (opavská) podskupina
 - a jižní a západní okrajové úseky záp. podskupiny
 - b nářečí branické
 - 15 východní (ostravská) podskupina
 - a nářečí hornoostravické
 - b úsek severohlučinský (s východním přesahem do Polska)
 - c zaniklé nářečí baborowské
 - Nářečí polsko-českého smíšeného pruhu**
 - 16 a západní okrajový pás
 - b jablunkovský úsek
 - c bohumínský úsek
 - Oblasti s obyvatelstvem nářečně různorodým**